

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ARZU MİRASLAN qızı PAŞAZADƏ

FİLİP ROTUN “ƏLVIDA, KOLUMBUS” HEKAYƏLƏR TOPLUSUNDA
AMERİKA GERÇƏKLIYININ ƏKSİ

İxtisaslaşma: 060201 – Filologiya – Ədəbiyyatşünaslıq (ABŞ ədəbiyyatı)

Ədəbiyyatşünaslıq (ABŞ ədəbiyyatı) üzrə magistr elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim edilmiş

D İ S S E R T A S İ Y A

Elmi rəhbər: *G.M.Hüseynli*
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

BAKİ – 2022

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
I FƏSİL: Filip Rot çağdaş Yəhudi-Amerikan ədəbiyyatının güzgüsü kimi.....	9
1.1 Yəhudi əsilli Amerikan yazıçıların spesifikasi.....	9
1.2 Filip Rotun yaradıcılığında Yəhudi kimliyi problemi.....	25
II FƏSİL: Filip Rotun “Əlvida, Kolumbus” hekayələr toplusunda Yəhudilərin Amerika həyatının təsviri.....	40
2.1. F.Rotun “Əlvida, Kolumbus” novellasında yəhudi kimliyinə münasibət.....	40
2.2 F.Rotun “Əlvida, Kolumbus” toplusundakı hekayələrində Amerikaya assimilyasiya problemi.....	50
NƏTİCƏ	66
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT	70

GİRİŞ

Müasir ABŞ ədəbiyyatında xüsusi yer tutan Yəhudi əsilli Filip Rot özünəməxsus üsyankar və şikayətçi bir üslub nümayiş etdirir. Erkən yaşlardan ədəbi fəaliyyətə başlayan yazıçının yaradıcılığının əsas mövzusunı antisemitizm və ikinci və üçüncü nəsil assimilyasiyaya uğramış Amerikan Yəhudilərinin həyatı və qayğıları təşkil edir. F.Rot ədəbiyyat aləmində avtobioqrafik xarakterləri, gerçək və qurmaca arasındakı fərqi fəlsəfi və təsviri olaraq bulanıqlaşdıran əsərləri ilə məşhurdur. Eləcə də, o, ABŞ-da öz dövrünün nümayəndələri arasında ən çox mükafat qazanmış yazıçılardanandır.

Amerika ədəbiyyatının ən məhsuldar yazıçılarından olan Filip Rotun bəhs etdiyi bütün mövzular bəşəri dəyərə malik olub oxucunun qəlbinə toxunur, onu mənən incidir. “Amerika arzu”sunu sərt tənqid edən Yəhudi yazıçının əsərlərində keçmişə qayıdış, keçmişdəki pozuntular, insanlararası münasibətlər, emosional dəyişikliklər, həzz, şiddət kimi mövzulara sıxca rast gəlinir. Yazıçı tez-tez insan münasibətləri kontekstində ABŞ-ın müəyyən periodlarının xülasəsini təqdim edərək dövrün sosial çalxantı və transformasiyalarını romanlarında əks etdirir. Obrazların yüksəlişi və çöküşünü nəql edərək ABŞ-ın sosial və siyasi panoramasını gözlər önünə sərir və bəzi qəhrəmanlar vasitəsilə “başqası” anlayışını qurcalayır. Lakin Filip Rot dedikdə onun bütün əsərlərində əksini tapmış üç mövzunu – Yəhudilik, qocalıq və ölümü xüsusi qeyd etmək lazımdır. Yazıçının yaradıcılığının son dövrlərində qocalıq və ölüm mövzusu daha da irəli mövqe tutmuşdur.

Mövzunun aktuallığı: Ötən əsrin bu illərində dünya uzunmüddətli, dəhşətli və böyük müharibələrə şahidlik edirdi. Bu gün bəşəriyyət olaraq Dünya müharibələrini geridə qoyub tolerant ideyalarla yaşamağımıza baxmayaraq, keçmiş silinməyib və yəhudi milləti əsrlərdir uğradığı təzyiqləri və yaşadığı faciələrin travmalarını ata bilməmişdir. Eləcə də, istər dinlərinin, istər milli kimliklərinin onlara təlqin etdiyi ideyalar yəhudilərə bir millət olaraq günü bu gün də ayrışeçkiliyə məruz qalmalarına səbəb olmaqdadır. Bu baxımdan, dünyaya haqsızlığa uğramış yəhudilərin səslərini çatdıran yəhudi əsilli yazıçıların əsərlərinin təhlili dünya oxucusuna bəzi tarixin tozlu səhifələrində gizli qalmış məqamları açacaqdır. Yəhudi qırğınları və faciələrini sırf o

acıları birbaşa yaşamış şəxslərin dilindən dinləmək zənnimizcə, mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yəhudi əsilli yazıçı kimi Filip Rotun yaradıcılığının tədqiq edilməsi bu baxımdan vacib addımdır və təqdim olunan dissertasiya işinin mövzusunun aktuallığına dəlalət edir.

Bundan başqa, uzun əsrlər öz qonşuları tərəfindən işğallara və faciələrə məruz qalmış Azərbaycan xalqı üçün oxşar hadisələri yaşamış yəhudi nümayəndələrinin əsərləri böyük maraq daşıyır və hər iki xalqın yaşadıkları ağrı və acıların oxşatlıq və fərqliliklərinin aşkar olunmasında böyük rol oynayacaqdır. Yəhudilərin uğradığı mənəvi ağrıları təsvir edən Filip Rotun yaradıcılığının təhlili mənfur ermənilər tərəfindən tarixin ən acı faciələrini yaşamış Azərbaycan xalqı ilə faşist almanlarının törətdiyi yəhudi qırğınları arasındakı oxşarlıq və fərqliliklərin üzə çıxarılmasında əhəmiyyətli rol oynayacaqdır.

Həmçinin, okeanın digər tərəfində qalmış yeni dünya adlandırılan Amerika reallıqlarının tədqiqi uzun illər sovet hakimiyyəti altında qalmış milli ədəbiyyatşünaslığımız üçün də əhəmiyyətli olacaqdır. Belə ki, qədim zamanlardan ədəbiyyata, incəsənətə, elmə, poeziyaya xüsusi diqqətlə yanaşmış Azərbaycan işğal illərində sadəcə qapalı sovet mədəniyyətinin əhatəsində idi. Qeyri-sovet ölkələrin ədəbiyyatından, incəsənətindən, mədəniyyətindən və ən əsası insanların yaşadıkları hislərdən bixəbər olan ölkəmiz üçün bu tipli tədqiqat işlərinin aparılması mühüm addımdır. Elm, texnika cəhətdən dünya ilə ayaqlaşan Azərbaycanın digər mədəniyyətlərlə inteqrasiya prosesində ədəbiyyatların müqayisəli təhlili əhəmiyyətli yer tutur. Bu baxımdan, deyilənləri nəzərə alaraq, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Yəhudi-Amerikan ədəbiyyatının tədqiqinin yüksək dəyərə malik olduğunu və mövzunun aktuallıq kəsb etdiyini hesab edirik.

Bir Şərq ölkəsi olaraq istər Qərb, istər ABŞ ədəbiyyatı ilə qarşılıqlı tanışlıq yaradılmasının və müqayisələrin aparılmasının millətlərarası münasibətlərin də inkişaf etdirilməsinə xidmət edəcəyini düşünürük. Ümumiyyətlə, Azərbaycan ədəbiyyatı ABŞ ədəbiyyatı ilə, əsas istiqamətləri, mövcud mövqeyi, görkəmli nümayəndələri, məşhur əsərləri və ən əsası insanların problemləri ilə daim maraqlanır. Bu baxımdan, təqdim olunan dissertasiya işi bu sahədə öz sözümüzü

demək və mövqeyimizi bildirmək, qarşılıqlı təhlil süzgəcindən keçirmək baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu səbəbdən yuxarıda qeyd olunan faktların dissertasiya işinin aktuallığını təsdiq etdiyini söyləyə bilərik.

Problemin öyrənilmə dərəcəsi: Seçilmiş xalq kimi özünü hər bir sahədə doğrultmuş Yəhudilərin uğradığı ayrıseçkilik həmişə Azərbaycan ədəbi mühitində xüsusi maraq doğurmuş və tədqiqatlara cəlb edilmişdir. Həmişə əzilmiş və acılar yaşamış Yəhudi ədəbiyyatı və Azərbaycan ədəbiyyatı arasında həmişə tarixi nəzər baxımından oxşarlıqlar və fərqliliklər özünü göstərmişdir və bu səbəbdən ölkəmizdə Yəhudi ədəbiyyatı ciddi araşdırılır. Xüsusən də, dünyanın dörd bir küncünə səpələnərək Şərqi Avropa Yəhudiləri, Amerikan Yəhudiləri yaxud Rus Yəhudiləri adı ilə digər xalqlarla assimilyasiyaya uğramış vətəndaşların üzləşdikləri ayrıseçkilik problemindən sıxılıqla bəhs edilməkdədir. Tədqiqata cəlb etdiyimiz F.Rotun dünya ölkələrinin əksəriyyətinin dillərinə tərcümə olunmuşdur. Son illərdə Azərbaycan dilinə də yazıçının bir çox məşhur əsərləri tərcümə olunmuş, F.Rotun yaradıcılığı haqqında bəzi tədqiqat işləri aparılmağa başlamışdır. Filip Rotla bağlı məqalələrdə, tezislərdə və xarici ölkələr ədəbiyyatı ilə bağlı dərsliklərdə xeyli məlumata rast gəlmək mümkündür. Belə ki, Qərb ədəbi mühitində Lander Coşua, Treves Culi, Mayk Uitkomb, rus ədəbi mühitində isə Olqa Borisovna, Snejana Eduardovna, Daria Vitalievna kimi tədqiqatçılar Filip Rotun yaradıcılığına xas olan xüsusiyyətləri araşdırmışdılar.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Dissertasiya işinin əsas məqsədi antisemitizm və ikinci və üçüncü nəsil assimilyasiyaya uğramış Amerikan Yəhudilərinin həyatlarının təsviri kontekstində Filip Rotun yaradıcılığının, xüsusilə də “Əlvida, Kolumbus” kitabına daxil olan novella və hekayələrlərinin təhlil olunmasıdır. Bu məqsədlə aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

- Filip Rotun yaradıcılığına ümumi nəzər salmaqla əsərlərində realist, psixoloji, satirik və postmodern elementlərin təcəssümünü təhlil etmək;
- Filip Rotun ədəbi irsində birinci və ikinci nəsil Yəhudiləri ilə assimilyasiya olmuş yeni nəsil arasındakı oxşarlıq və fərqlilikləri müqayisəli aspektdə araşdırmaq;

- Yəhudi kimliyinin Filip Rotun yaradıcılığındakı şəkildəyişməsini təhlil etmək;
- Amerikan Yəhudisi kimliyinin Filip Rotun yaradıcılığında və əsərlərindəki əksini araşdırmaq;
- Filip Rotun əsərlərində milli kimlik probleminə münasibəti müəyyən etmək;
- Filip Rotun “*Əlvida, Kolumbus*” kitabına daxil olan novella və hekayələrin xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək;
- Filip Rotun “*Əlvida, Kolumbus*” kitabına daxil olan novella və hekayələrindəki Amerika gerçəkliyinin necə əks olunduğunu müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Dissertasiya işinin obyektı Yəhudi əsilli yazıçıların yaradıcılığının xarakterik xüsusiyyətləri, çağdaş ABŞ ədəbiyyatında Yəhudi kimliyi probleminin işlənmə dərəcəsi və təzahürü, Filip Rotun ədəbi irsi və yaradıcılığının əsas nümunələrinin təhlilidir. Dissertasiyanın predmeti isə Filip Rotun yaradıcılığında, xüsusən də “*Əlvida, Kolumbus*” kitabına daxil olan novella və hekayələrindəki Amerika həyatına asimmiyasiya, Yəhudi kimliyindən şikayət və nəsillərarası fərq problemlərinin araşdırılması təşkil edir.

Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji bazası: Tədqiqat işində əsasən bioqrafik, mədəni-tarixi və müqayisəli-tarixi təhlil metodlarından istifadə olunmuşdur. Eyni zamanda tədqiqat işinin nəzəri hissələrinin açılmasında Umberto Eko, Qertruda Stayn, Sol Bellou, Hermiona kimi sənətkarların nəzəri fikirlərinə və mülahizələrinə üstünlük verilmişdir.

Elmi işin əvvəlində Filip Rotun həyatı təhlil olunarkən bioqrafik metoddan istifadə edilmiş və yazarın həyatı əvvəldən sona qədər ətraflı şəkildə araşdırılmışdır.

Geniş ədəbi yaradıcılığa sahib olan yazarın əsərləri və ədəbiyyata olan münasibəti, dövrünün çağdaş yazarları ilə müqayisə edilmişdir. Burada isə müqayisəli metoddan istifadə olunaraq oxşar və fərqli cəhətlər araşdırılmışdır.

Filip Rotun həyat və yaradıcılığı XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərinə təsadüf etdiyindən, bu dövrlərdə baş vermiş ümumi hadisələrin onun yaradıcılığına olan təsiri mədəni-tarixi metod vasitəsi ilə öyrənilmişdir.

Dissertasiyanın elmi yeniliyi: Təqdim olunan dissertasiya işi müasir ABŞ ədəbiyyatında Yəhudi kimliyi problemini təsvir edən ironik əsərləri ilə tanınan Filip Rotun yaradıcılığındakı Amerika həyatına asimilyasiya, şikayət və nəsillərarası fərqlər kimi problemlərinin təzahürünün araşdırılmasına həsr olunmuş ilk irihəcmli araşdırma. Həmçinin, bu araşdırma Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Filip Rotun ümumi yaradıcılığının, “*Əlvida, Kolumbus*” kitabına daxil olan novella və hekayələrin tədqiq olunması istiqamətində ilk tədqiqat işidir. Müxtəlif dövrlərdə Qərb tədqiqatçıları tərəfindən Filip Rotun yaradıcılığına və “*Əlvida, Kolumbus*” kitabına daxil olan novella və hekayələrə müraciət olunsada, Azərbaycan ədəbi-tənqidi fikrində bu mövzunun Amerika həyatına asimilyasiya, Yəhudi kimliyindən şikayət və nəsillərarası fərqlər kimi problemlərin əsasında öyrənilməsi tədqiqatın elmi yeniliyi hesab oluna bilər.

Dissertasiyanın elmi və praktik əhəmiyyəti: Təqdim olunan tədqiqat işindən müasir ABŞ ədəbiyyatı, xüsusilə də, Yəhudi mənşəli Amerikalı yazıçıların əsərlərinin tədrisi üçün nəzərdə tutulan dərs vəsaitlərinin, tədris proqramlarının, metodik vəsaitlərin hazırlanmasında, ABŞ ədəbiyyatına dair mühazirələrdə istifadə oluna bilər. Dissertasiya işində aparılmış təhlil və ümumiləşdirmələr, çıxarılmış nəticələr bu mövzunu araşdıran tədqiqatçılar, ali məktəblərdə xarici ölkələr ədəbiyyatını tədris edən müəllimlər və tələbələr üçün əhəmiyyətli mənbə rolunu oynaya bilər.

Tədqiqatın işinin aprobasiyası: Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Xarici ölkələr ədəbiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Dissertasiyanın mövzusunə uyğun olan “Filip Rotun “*Əlvida, Kolumbus*” hekayələr toplusunun ideya-məzmun xüsusiyyətləri” adlı məqalə Azərbaycan Dillər Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən “Gənc tədqiqatçıların elmi nəşrləri” jurnalında çap olunmuşdur.

Dissertasiya işinin quruluşu: Dissertasiya işi giriş, hər fəsil iki yarımfəsilə bölünməklə iki fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL. FİLİP ROT ÇAĞDAŞ YƏHUDİ-AMERİKƏN ƏDƏBİYYATININ GÜZGÜSÜ KİMİ.

1.1 Yəhudi əsilli Amerikan yazıçıların spesifikasiyası.

Yəhudilərin ən qədim ədəbi mətn sayıla biləcək İbrani mədəniyyətinin nümunəsi olan Əhdi-Ətiqdir. Müqəddəs Kitab yəhudi inancının əsasını təşkil edir. Bu kitab dini inanc əsasında yazılmış mətnlərdən, o cümlədən yəhudi inancında mərasim qaydaları, mülki qanunlar və əfsanələrdən ibarətdir. Qızıl dövr kimi xarakterizə edilən orta əsrlərdə Yəhudi ədəbiyyatının məhsuldarlığında müxtəliflik və artım müşahidə olunur. Ərəb mədəniyyətinin İspaniya sahillərinə çatdığı dövrdə İbrani mədəniyyətində çoxlu alim və şairlər yetişmiş, onların da təsiri bu coğrafiyalara çatmışdır. Astronomiya, tibb, məntiq, fəlsəfə, tarix, hüquq və tərcümə kimi sahələrdə Avropaya çatan ibrani alim və sənətkarları çoxlu əsərlər yaratmışlar. II əsrə aid olan Tanrı və kainat, yaradılış və ölüm fenomenini izah etməyə çalışan Kabbala təlimi də XII əsrdə inkişaf etmişdir. XVIII əsrdə təbiət elmləri və ictimai elmlərə aid əsərlər yazılmağa başlandı. Qızıl dövr kimi təsvir edilən dövrlərdən sonra keçən dövrdə mədəni həyat dinin təsirindən daha çox təmizlənməyə başladı. Dini təlimlərdən ayrılaraq elmi araşdırmalar nəşr olundu. Bu dövrdə ədəbi əsərlərdə tarixin parlaq dövrlərinə müraciət etmək populyar mövzuya çevrilmişdir. XIX əsrdə xüsusilə İbrani mətbuatı ön plana çıxdı. Rus mədəniyyəti və rus ədəbiyyatı ilə qarşılıqlı əlaqə güclənir və realizmin təsiri altında olan yeni ədəbiyyat formalaşmağa başlayır. Şərqi Avropanın böyük şəhərlərində azlıqların həyatından bəhs edən əsərlər əhəmiyyətli yer tutur.

Müasir Yəhudi ədəbiyyatı isə millətçi baxışlar üzərində qurulub. Sözügedən baxış Sion məhəbbəti kimi təsvir olunur və bu görüşün əsaslandırılmasında Lilienblumun adını xüsusi çəkmək lazımdır. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Yəhudilərin müasir ədəbiyyat baxımından məhsuldar dövrüdür. Birinci Dünya Müharibəsindən əvvəl bəzi Avropa ölkələrində, xüsusilə Amerika, Rusiya və Polşada inkişafını davam etdirən Yəhudi ədəbiyyatı bu müharibədən sonra Fələstini öz mərkəzinə çevirdi və bir çox yazıçılar bu ölkədə məskunlaşmağa başladı. Bu proses 1948-ci ildə İsrail

dövlətinin qurulmasına qədər davam edir, ibrani dilində ədəbi əsərlər hazırlanır və bu tarixdən sonra İsraildə ivrit mədəniyyəti inkişaf etməyə davam edir.

Məlum olduğu kimi, İsrail yarandığı gündən yəhudi əhalisini Fələstin əhalisinə qarşı tarazlaşdırmaq və çoxluğu birləşdirmək üçün dünyadakı bütün yəhudiləri gəlib İsrailə yerləşdirməyə çağırırdı. Bu çağırışa Yaxın Şərq və Şimali Afrikadakı ərəb ölkələrində yaşayan yəhudilər cavab verdi və İsrail əhalisinin artmasında ən böyük rolu oynayaraq 1950-ci ildən bu ölkəyə köçməyə başladılar. Lakin fərqli mədəniyyətlərdən olan bu yəhudilər İsraildə şəxsiyyət böhranının yaranmasında katalizator rolunu oynadılar. Bu gün İsrailin ən böyük sosial böhranlarından birinin şəxsiyyətlə bağlı olduğunu demək yanlış olmaz. Çünki bu şəxsiyyət böhranı iqtisadiyyatdan siyasətə, mədəniyyətdən təhsilə qədər hər sahəni əhatə edir. İsrail kimliyini dini mənə daşıyan yəhudi kimliyindən ayırmaq çox çətindir və bu vəziyyət İsrail cəmiyyətini İsrail milləti və Yəhudi xalqı ikiliyinin içərisinə həbs edərək bir etnik qrup olaraq Yəhudilər arasında dini-dünyəvi fərqlilik xətlərinin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Dini mənsubiyyətlə bağlı bu fərqlilikdən də əlavə olaraq, İsrail yəhudilərinin sosial-mədəni fərqləri də həllini gözləyən başqa bir kimlik problemidir.

Hazırda İsraildə din həm hakimiyyət mənbəyi, həm kimlik komponenti, həm də dəyərlər sisteminin mənbəyi kimi qəbul edilir. Qüvvədə olan status-kvo dinin İsrail dövlətini sionistlərin gözlədiyi kimi dünyəvi dövlətə deyil, dini dövlətə çevirdi. Buna görə də, istəmədikləri bir həyat tərzinə qapıldıqlarını düşünən dünyəvi seqmentlərin dini seqmentlə toqquşması qaçılmaz idi. Bu mübarizədə İsraililər uduzdu, amma yəhudilər qalib gəldi.

İsraildə həm sosial-mədəni, həm də dini-dünyəvi kontekstdə etniklərarası seqreqasiya xətləri kəskindir və onun təsiri iqtisadiyyatdan siyasətə, mədəniyyət məsələlərindən tutmuş təhsilə qədər hər sahədə hiss olunur. Bu baxımdan əsrlər boyu bütün dünyaya yayılmış yəhudiləri bir araya gətirmək, bir qazanda əritmək sadəcə bir ideal olaraq qalmaqdadır.

Dünyaya səpələnmiş yəhudi xalqının dünya duyumuna həsr olunmuş yəhudi romanları mövzu və problemlərinin ümumiliyi etibarilə müxtəlif şəkildə xarakterizə olunur. Bununla belə, əksər yəhudi əsilli sənətkarlar üçün etalon halını almış

mövzular da mövcud idi. Belə ki, bir xalq olaraq yəhudilərin tarix boyu sürdükləri köçəri həyat, uğradıqları haqsızlıq və faciələr, yəhudi kimliyi məsələləri bu sənətkarların yaradıcılığından qırmızı xətlə keçməkdədir.

Milli mənsubiyyətlərinə görə təzyiqlərə məruz qalan yəhudi əsilli sənətkarlar öz hünərlərini başda ədəbiyyat olmaqla, bir çox müxtəlif sahələrdə göstərməyə çalışmışlar. Bu səbəbdəndir ki, dünya ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutan və əksər ölkələrdə tanınan məşhur yazıçılar arasında yəhudi əsilli nümayəndələr çoxluq təşkil edir. Bu üsyankar və yenilikçi sənətkarlar arasında XX əsrin usta novellaçılarından hesab edilən Sol Bellou (*Saul Bellow 1915-2005*) xüsusi yer tutur. Sol Bellou yaratdığı sadə və psixioloji obrazlara görə 1972-ci ildə Nobel mükafatı laureatı olmuşdur. Romanları ilə çoxsaylı oxucu kütləsini öz sirli söz dünyasına cəlb edən Sol Bellouya bu mükafat “humanizm və yaradıcılığındakı çağdaş mədəniyyətin zərif analizinə görə” verilmişdir. [29] Yazıçı “Yerlə göy arasındakı insan” (*Dangling Man*, 1944), “Oqi Marçın sərgüzəştləri” (*The Adventures of Augie March*, 1953), “Yağışların əfəndisi Henderson” (*Henderson the Rain King*, 1959), “Hersoq” (*Herzog*, 1964), “Mister Sammlerin planeti” (*Mr. Sammler's Planet*, 1970), “Humboldtun töhfəsi” (*Humboldt's Gift*, 1975) kimi dünya şöhrətli romanlar ərsəyə gətirmişdir.

1915-ci ildə Kanadada dünyaya göz açan Solun ailəsi Rusiyadan mühacirət etmiş yəhudilər idi. Sonradan ailəsi ABŞ-a köçən Sol uşaqkən tez-tez xəstələnir və xəstə yatağındaykən vaxtını mütləq etməklə keçirməyə başlayır. Beləcə, hələ uşaq yaşlarında ədəbiyyata maraq göstərən gələcək yazıçı ədəbi yaradıcılığına da məhz dərgilər üçün qələmə aldığı kiçik mətnlər və tərcümələrlə başlayır. Uşaqlıqdan yəhudi ənənələri ruhunda tərbiyə etmiş Sol Bellou universitet illərində antisemitizmlə üzləşir. Sonralar XX əsrin ən qüdrətli qələm sahiblərindən birinə çevriləcək Sola şöhrət gətirən ilk əsəri isə insanın sosial, milli və mənəvi xaos içərisində öz daxili mənini qorumağından bəhs edən “Yerlə göy arasındakı insan” romanı olur. “Oqi Marçın sərgüzəştləri”, “Hersoq”, “Mister Sammlerin planeti” romanları isə müxtəlif illərdə “İlin ən yaxşı kitabı” milli mükafatını almışdır.

Getdikcə insanlara və cəmiyyətə yadlaşdığını hiss edən və var gücü ilə buna qarşı durmağa çalışan bir professorun tənhalığa məğlub olmasından bəhs edən “Hersoq” romanı ingilis dilində 100 ən yaxşı roman siyahısına daxil olmuşdur. Əsər sadə bir süjetin fonunda Amerika, eləcə də, Qərb və Şərq ziyalılarını düşündürən çox ciddi bir problemə toxunduğuna görə böyük rəğbət qazanmış və bir çox mükafatlara layiq görülmüşdür.

Ziyalıların və intellektual mühitin problemləri və mənəvi axtarışları məsələsinə “Humboldtun töhfəsi” romanında da toxunmuş və bu mövzunu daha dərinlən təhlil edərək öz müşahidələrini təqdim etmişdir. Cəmiyyətdə ziyalıların mövqeyi və mənəvi nüfuzu problemlərinə diqqət çəkən bu əsər də mükafatsız qalmamış, 1976-cı ildə Pulitzer laureatı olmuşdur. Cəmiyyətdən öz səhvləri və istəkləri nəticəsində kənarlaşdırılan bu tip obrazlar yaratmaqla Sol Bellou fərdin keçmiş xətarlarını sorğulayaraq və dərş çıxararaq öncə özünü əhv edə biləcəyini, sonra isə ətrafındakıları xoş qarşılaya biləcəyini göstərməyə çalışmışdır.

Milli kimlik problemi yaşayan müəllifin əsərlərində tez-tez fərdin özündən qaynaqlanan sürgünü və nəticə etibarilə qurtuluşu motivinə rast gəlinir. Yazıçının İsrailə səfəri təəssüratlarını əks etdirən “Yerusəlimə və geriyyə” (*To Jerusalem and Back*) kitabının 1976-cı ildə çapı isə onun yəhudi ideyasının qızğın tərəfdarı mövqeyinin nümayişi idi. Çox vaxt özünü amerika yox, yəhudi yazıçısı adlandıran Solun bu əsəri İsraildə də müəyyən mübahisələrə səbəb olmuşdur.

Adətən yəhudi əsilli Amerikalıların müasir və böyük şəhərlərdə qarşılaşdıqları kimlik axtarışı problemi və çəkdikləri acıların dilə gətirən Sol Bellounun ədəbi irsi tənqidçilər və oxucular tərəfindən xüsusi maraqla qarşılanmaqdadır. Ümumiyyətlə, Bellou əsərlərində təsvir etdiyi insanın özünü dünyanın mərkəzinə qoyub, həbs olunduğu dünyasında yaşadığı cəmiyyətdən təcrid olması motivi ilə həm Yəhudi-Amerikan ədəbiyyatında, həm də dünya ədəbiyyatında əhəmiyyətli yer tutmuşdur.

Müasir dövr Amerika ədəbiyyatının görkəmli simalarından olan Pol Oster (*Paul Auster*) isə postmodernist yaradıcılığı ilə seçilir. 1947-ci ildə Nyu Cersidə orta təbəqəli polşa mənşəli bir yəhudi ailəsində doğulan Pol Osterin problemlı ailə

münasibətləri olmuşdur. Bununla belə, yaxşı təhsil almış və klassiklərdən, ədəbiyyatın gedişatından, yeniliklərindən daim xəbərdar olmuş və yazdığı əsərləri ustalılıqla ərsəyə gətirmişdir. “Nyu York trilogiyası” (*The New York Trilogy*, 1987), “Qaranlıqdakı Adam” (*Man in the Dark*, 2008), “İlluziyalar Kitabı” (*The Book of Illusions*, 2002), “4321” (4321, 2017), “Leviafan” (*Leviathan*, 1992), “Yalnızlığın kəşfi” (*The Invention of Solitude*, 1982), “Görünməyən” (*Invisible*, 2009) kimi əsərləri ilə şöhrət qazanan Pol Oster metatəhkiyənin ən gözəl yaradıcılarından biri hesab olunur. Pol Oster klassik dedektiv roman ənənələrini dağıdaraq müasir postmodern dedektiv romanının xarakteristikasını müəyyənləşdirməyə nail olmuşdur.

Pol Osteri dünya çapında tanıdan “Nyu York trilogiyası” dedektiv roman kimi görünə də, fərdin mövcudluq problemlərini, absurdluğu, özgələşməni və identikliyi özündə əks etdirən ciddi bir əsərdir. Əsərdəki əsas süjetin paralelində yəhudi kimliyi ilə bağlı məqamlar da öz əksini tapmışdır. Belə ki, əsərdəki Allahın dili ilə bağlı olan hissədə məhz yəhudiliyə açıq meyl özünü göstərməkdədir. Allahın özünəməxsus bir dili olduğuna inanan ata Stilmen öz fərziyyəsini əsaslandırmaq üçün övladını körpəlikdən doqquz il müddətində tək, qaranlıq otağa qapayır. Allahın dilinin əslində, yəhudi dili olduğu lakin, sonralar insanlar tərəfindən təhrifə uğraması haqqında nəzəriyyə də mövcuddur. Yəhudi köklərindən qopa bilməyən Oster də əsərində ata Stilmenin fərziyyəsini bu nəzəriyyəyə uyğun olaraq formalaşdırmışdır.

Bir digər əsəri olan “Leviafan” isə məhz adından başlayaraq yəhudi elementləri ilə doludur. Məlumdur ki, Leviafan Tövratda əfsanəvi əjdəha olaraq adı keçən şər in simvoludur. Lakin bu əsərdə Leviafan İkinci Dünya müharibəsi dövründə Holokost adlandırılan yəhudilərin kütləvi qurğularına səbəb olan qüvvədir. Əsərin qəhrəmanı Benjamin Saksın atası yəhudidir və Saks özü özündə tarix boyu əzilən yəhudilərin oxşarıdır. Osterə görə yəhudi xalqının məruz qaldığı faciələrin əsas səbəbi onların Ali varlıqdan məhrum olmaları ilə əlaqədardır. Müəllifin bu fikirlərini Saksın yəhudilərin uğradığı amansız represiyanın yeganə səbəbi Allahın ölməsidir ifadəsində aydın şəkildə görmək mümkündür.

Pol Osterin əsərlərində təsadüf, şans, travma və kimlik axtarışı kimi nüanslar xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Eləcə də, Oster mühacir ailələrin böyük şəhərlərdəki həyatları haqqında da əsərlər yazmış və onların sıxlıqla yaşadığı yoxsulluq, acı, ölüm kimi məsələlərə diqqət yetirmişdir. Yazıcının qəhrəmanları yaşadıkları ailəvi və iqtisadi problemlər səbəbindən həyatda tutunmağa yer axtaran şəxslərdir. Pol Oster qələmə aldığı əsərlərində insanı sorğu-sual etməyə, varlığını düşünməyə, şəxsiyyət axtarışına çıxmağa çağırır. Romanlarında Amerika gerçəklərini, yəhudi əsilli amerikalı olmanın törətdiyi daxili böhranları sözün bədii imkanlarından istifadə edərək əks etdirmişdir. Beləliklə, Pol Oster gerçəklik və uydurmanı incəliklə bir-birinə qarışdıraraq yaşadığı sarsıntıları avtobioqrafik əsərlərindəki xarakterlər vasitəsilə uğurla əks etdirir.

“Yeni dünya” adlandırılan Amerika ədəbiyyat arenasında bir neçə əsr ərzində sözünü deməyə başlayaraq, özünü “Köhnə dünyaya” sübut etməyi bacardı. Amerika ədəbiyyatı XX əsrə kimi özünün rəngarəng, yeni və bənzərsiz xüsusiyyətləri ilə seçilsə də, XX əsrdə baş verən müharibələr sənətkarlara təsirsiz ötüşmədi. Belə ki, ard-arda baş verən Dünya müharibələrinin nəticəsində humanist ideyalar böhrana uğradı və əsrlərdə ədəbiyyatda hökm sürən estetika tamamilə dağıldı. Bu ağır müharibələrdə, vətəndaş qarşıdurmalarında, inqilablarda birbaşa iştirak etmiş sənət adamlarının bəziləri dünyasını dəyişmiş, bəziləri isə psixoloji travmalar alaraq evlərinə qayıtmışdır. İlk dəfə yəhudi əsilli Amerika yazıçısı Qertruda Stayn (*Gertrude Stein*) tərəfindən “İtirilmiş nəsil” (*Lost Generation*) adlandırılan bu tip insanlar dəhşət dolu müharibə meydanından gəldikdən sonra normal həyata adaptasiya ola bilmirdilər. Qanlı döyüşlər zamanı ölümə burun-buruna gəlmələri, insan oğlunun vəhşi təbiətinin açılması, siyasətin iyrənc oyunlarının ifşası və böyük mənada insan həyatın dəyərsizliyi və absurdluğunun dərkisi bu fərdlərə gündəlik həyata qaynayıb-qarışmalarına imkan vermirdi. Bu itirilmiş fərdlər cismən sağ-salamat müharibədən qayıtsalar da, içki və ya narkotik aludəçisi olur, tez bir müddətdə isə canlarına qəsd edir, yaxud dəli olurdular. “İtirilmiş nəsil” fenomenini Stayn Ernest Heminqueylə söhbət edərkən səsləndirmiş və Heminquey də daxil olmaqla, Frensis Skot Fitscerald, Erix Mariya Remark, Şervud Anderson kimi sənətkarları bu kateqoriyaya aid

etmişdir. Lakin bu ifadənin məşhurlaşmasında 1926-cı ildə Ernest Heminqueyin yazdığı “Fiesta” romanının epiqrafında işlətdiyi cümlələr əsas rol oynamışdır: “Siz hamınız itirilmiş nəsilsiniz! miss Stayn dedi. Müharibədə olan bütün gənclər. Siz itirilmiş nəsilsiniz” [53].

Stayn ədəbi arenada qələmə aldığı əsərləri ilə də adından çox bəhs etdirmişdir. 1933-cü ildə yazdığı “Alis B.Toklasın tərcümeyi-halı” (*The Autobiography of Alice B. Toklas*) adlı kitabı Staynın ev yoldaşı və dostu Alisə həsr olunmuşdur. Stayn bu kitabında həyatının təxminən əlli ilini birlikdə keçirdiyi yaxın dostu Alis Toklasın dilindən qələmə aldığı bu rəngarəng bioqrafiyada Birinci Dünya müharibəsindən əvvəlki ümid və yenilik dövrünü, savaşa dağıntıları və dəhşəti, eləcə də, özünün ədəbi təcrübələrini özünəməxsus tərzdə təsvir etmişdir.

İlk kitabı olan “Üç həyat”da (*Three Lives*, 1909) Stayn bir-birindən fərqli, lakin bir o qədər də bənzər həyatları olan Bricpoynt qəsəbəsinin sakini olan üç qadının hekayəsini təsvir etmişdir. İşçi sinifinə məxsus bu üç qadın cəmiyyətin onları məhkum etdiyi rollardan xilas ola bilmir və öz həyatlarının nəzarətini itirmişdirlər. Bu əsər modernist yazıçıların üslub və qrammatikadan istifadəsinə dair öyrədici və təcrübi xarakter daşıyır. Ənənəvi süjet xətti pozan zaman-məkan təhrifləri və təkrarlar Staynın ənənəvi ədəbiyyata qarşı olduğunu sübutudur. İmpressionistlərin və post-impressionistlərin rəsm əsərlərində ifadə etdiklərini nəsrə də tətbiq edən Stayn müəyyən sözləri, cümlələri, hətta bəzən abzasları təkrarlayır, ənənəvi yazı və durğu işarələrindən kənara çıxmışdır.

“Yaxşı Anna” (*The Good Anna*) əsərindəki vahid süjet xətti pozulmuş, qeyri-xətti povest quruluşunu Pol Sezanın (*Paul Cézanne*) əsərlərindən ilham alaraq etmişdir. Staynın Pablo Pikasso (*Pablo Picasso*) ilə dostluğu “Melankta” (*Melanctha*) hekayəsində sintaktik təkrarlara səbəbiyyət vermişdir. “Zərif Lena” (*The Gentle Lena*) əsəri isə Henri Matisin (*Henri Matisse*) təsiri ilə bir qadının psixoloji portretini ortaya qoymasına gətirib çıxarmışdır.

Bir digər yəhudi əsilli Amerika yazıçısı isə Cerom Devid Selincerdir (*Jerome David Salinger*). Atasını yəhudi əsilli Litvalı bir alverçi olan Selincer təkcə XX əsr

Amerika ədəbiyyatında deyil, həm də dünya ədəbiyyatında sirli, qəribə və tərkidünya həyatı ilə seçilmişdir. Ona dünya şöhrəti gətirən “Çovdarlıqda uçurumdan qoruyan” (*The Catcher in the Rye*, 1951) romanı dünyanın hər yerində, xüsusilə yeniyetmələr tərəfindən sevilir və böyük maraqla oxunur. Dünyada ən çox oxunan yazıçılardan biri olan Selincerin bu qədər populyar olmağını səbəbi qələmə aldığı əsərlərin cəzbedici olması və yüksək sənətkarlığı ilə seçilməsidir. Yaradıcılığa yeni addım atdığı zamanlarda yeddi hekayəsi geri qaytarılsa da, müharibə əleyhinə satirik və kinayəli fikirlər səsləndirən bir yeniyetmədən bəhs edən “Medisona yumşaq qiyam” (*Slight Rebellion off Medison*) adlı hekayəsi qəbul edilir.

Amerika İkinci Dünya müharibəsinə qoşulduğu zaman Selincer də orduya çağırılır və müharibənin sonuna kimi qalıb, ağır döyüşdə iştirak edir. Müharibə illərində Selincer əsirlərin dindirilməsi prosesində iştirak edir və bu təcrübələrini əsərlərində də bəhs edir. Selincer artıq əvvəlki Selincer deyildi, o daha “itirilmiş nəsil”in övlədidir. Müharibədən qayıtdandan sonra valideynlərinin yanına Nyu-Yorka qayıtsa da, buranın səslilikü gecələri, içki məclisləri, mübahisə dolu küçələri, akademik çıxışları Selinceri çox bezdirir. Bu səbəbdən, yazmaq istədiyi romanını bitirmək üçün ucqar bir məhəlləyə yerləşib, heç kəsi yanına buraxmadan tək-tənha yaşayıb-yaratmağa başlayır. Beləliklə, 1951-ci ildə şah əsəri hesab edilən “Çovdarlıqda uçurumdan qoruyan” romanını tamamlayaraq çap etdirir. Əsərin protaqonisti Holden Kolfild (*Holden Caulfield*) Nyu-Yorklu bir burjua ailəsinin oğludur. Roman yeniyetmə dövründə olan Holdenin böyüməyin əyləncəli və bir o qədər hüznü tərəfləri ilə tanışlığını oxucuya təqdim edir. Əsər Holdenin məktəbdən atılması ilə başlayır və ardınca evdən uzaqlaşması ilə davam edir. Əvvəlki iki məktəbdən də qovulmuş Holden ailəsi ilə yenidən üzləşməmək üçün evdən qaçır. Tarix müəlliminin yanına gedən Holden, burada da rahatlıq tapa bilmir və tələbə yataqxanasına üz tutur. Burada dostları ilə də mübahisə edən qəhrəmanımız oteldə və küçədə günlərini keçirməyə başlayır. Bu müddət ərzində ona kömək etməyə çalışan tək şəxs isə bacısı olur. Bacısı Fibi də öz növbəsində sevgi problemləri yaşayır və ətrafındakıların ikiüzlülüyündən sıxılır. Bu səbəbdən bacısı da onunla birlikdə evdən qaçmaq istəyir. Yeniyetməlikdən qaynaqlanan üsyankarlığı onu böyüklərinə qarşı

kəllə tutmağa sövq etməkdədir. Lakin bunu eşidəndə Holdenin üsyanı bitir və o özündə məsuliyyət hiss edir. İlk məsuliyyət hissi ilə tanışlıq yeniyetmənin qiyamını bitirir.

Roman bir-birinə zidd olan müxtəlif reaksiyalarla üzləşir. Bir çoxları bu əsəri qeyri-adi dərəcədə mükəmməl roman adlandırırsa da, bəziləri kitabın ədəbsiz və tərbiyəsiz olduğunu iddia edirdi. Buna səbəb isə romanın yeknəsəq dili olması, dinə qarşı işlədilən təhqiramiz ifadələr, kişi-qadın münasibətləri və ehtiras barəsində açıqca danışan protaqonist yeniyetmə Holden ilə bağlı idi. Bununla belə, bu əsər uğur qazanır və geniş oxucu kütləsinin rəğbətini əldə edir. Qısa bir müddətdə bestsellərə çevrilən bu roman Selincerin müsaibələrindən birində qeyd etdiyi kimi bir sıra avtobioqrafik xüsusiyyətlər daşıyır. Belə ki, təhsil aldığı nüfuzlu məktəb və kolleclərin bir çoxundan qovulan Selincer sonda hərbi məktəbə daxil olaraq, nizam-intizamı öyrənir. Selincer də Holden kimi mürəkkəb xasiyyət və davranışlara malik olmuşdur. Eləcə də, Holden kimi Selincer də atası ilə olan münasibətində dözümsüz olmuşdur. Selincerin bu əsərinə qarşı kəskin tənqidlərin əsl səbəb isə onun sosial roman olması ilə bağlıdır. Cəsarətlə qələmə alınmış bu antiburjua romanı Amerikanın dırnaqarası demokratiyasını, “Amerika arzusu”nu yəhudi əsilli müəllifin dili ilə ifşa etmişdir. Bununla belə, əsər çoxsaylı oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmışdır. Bunun nəticəsidir ki, Hollivuddan romanı ekranlaşdırmaq təklifi gəlmişdir. Lakin qapalı həyat tərzini keçirən Selincer bu təklifdən imtina edir və cavab məktubu olaraq bu sözləri yazır: “Mənim qənaətimə görə, Holden Kolfildi səhnədə oynamaq prinsipinə qeyri-mümkündür. Siz Hissiyatlı, Ağıllı, İkiyanlı Paltosu olan İstedadlı Gənc Aktyor tapa bilməyəcəksiniz. Bunun üçün sizə əsl sirli adam lazımdır və əgər hansısa gənc adamın qəlbində sirr varsa da, onunla necə davranmağı bilməyəcək. Və sizi arxayın edirəm, heç bir rejissor ona köməkçi deyil...” [54]

Bernard Malamud (*Bernard Malamud*) XX əsrin yəhudi zülmünü təsvir edən böyük yazıçılardan bir digəridir. Nyu-Yorka köç etmiş yəhudi mühacir ailəsində dünyaya göz açan Malamud çətin həyat sürmüşdür. Anası gənc yaşda dünyadan köçən Malamud ağır və tənha bir həyat yaşayır. Bernard Malamudun yaradıcılığının əsas qayəsini antisemitizm, izzətsizlik, iztirab motivləri, azadlıq mövzusu təşkil edir.

Ümumiyyətlə, Malamudun yaradıcılığını iki bir-birinə zidd yöndə inkişaf etmişdir. Birinci yön yəhudi ənənələrə sıx bağlı olan milli ədəbiyyatın nümunələri, ikincisi isə yəhudi adət-ənənələri ilə əlaqəsi olmayan əsərləridir. Malamudun qələmə aldığı əsərlər öz orijinal yazı üslubu ilə geniş oxucu kütləsinin diqqətini cəlb etməkdədir. Malamud hələ erkən yaşlarından dövrün görkəmli sənətkarları, ziyalıları, məşhur şəxsləri ilə tanış olmuşdur.

Protaqonistləri yəhudi olan ilk hekayələri tez bir zamanda ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etməyə başlayır. Mühacirət həyatı, yəhudi kimliyi, insanın çətin şəraitlərə alışmasını bir çox əsərlərində ustalıqla əks etdirmişdir. Yaradıcılığının əsas vəzifəsi yəhudilərin başına gələn faciələrə yönəltmək olan Bernard Malamud yəhudi həyatının ən yaxşı bədii təsvirçisi kimi tanınır.

1952-ci ildə “Təbii” (*The Natural*) adlı ilk romanı nəşr olunur. “Köməkçi” (*The Assistant*, 1957) adlı ikinci romanı ilə ədəbi arenada öz sözünü deməyə başlayır. Roman Amerikaya yeni köçmüş yəhudi mühacir ailələrin əxlaqi-etik dəyərləri probleminə toxunmuşdur. Bu ailələr yaşamaq, yeni şəraitə və çətinliklərə dözmək üçün mübarizə aparırlar. Arxalarında qoyub gəldikləri yerlər üçün darıxan bu şəxslər tənhalıq yaşayır. Tənhalasma problemi yazıcının “Sakinlər” (1971), “Yeni həyat” (1961) kimi romanlarında da öz əksini tapmışdır. Dünya oxucusuna Amerika yəhudilərinin ağır həyatı haqqında ətraflı məlumat verən Bernard hekayə ustası kimi də tanınır. Hekayələrində daha çox yəhudilərin keçmişi və bugünü, onların həyatlarının real təsvirlərinə geniş yer vermişdir.

Ədəbiyyata verdiyi töhfələrinə görə bir çox mükafatlara layiq görülmüş Malamudu narahat edən əsas məsələlərdən biri də insanın taleyi idi. Keçən əsrin ortalarından başlayaraq Amerika yəhudiləri üçün doğma ocaq mövzusu xüsusi əhəmiyyət kəsb etməyə başladı. Mühəribədən sonra yəhudi ictimaiyyətinin əsas məqsədi özünəməxsusluqlarını qoruyub saxlamağa çalışmaq və ayrı bir mədəniyyətin tərkib hissəsi kimi Amerika cəmiyyətinə assimilyasiya olmaq idi. İkinci dünya müharibəsi zamanı gördükləri yəhudilərin düşüncə tərzini və şüurunu tamamilə dəyişmişdi. Artıq onlar bütün Şərqi Avropa yəhudilərinin məhv olma təhlükəsi altında olduğunu dərk edirdilər. Bununla belə, bir xalq olaraq öz yerini tapma

cəhdləri Amerika yəhudiləri üçün vacib məsələ idi. Bu mövzu Malamudun yaradıcılığında da xüsusi yer tuturdu. Yazıçının “Sakinlər” romanındakı iki bir-biri ilə yola getməyən obraz arasındakı münaqişə də məhz bu problem üzərində qurulmuşdu. Bu iki yazıçı heç yola gedə bilmirlər. Amerika zəncisi və Amerika yəhudisi olan bu iki şəxs yerli sakinlər olmayıb, Amerikaya gəlmədirlər. Gəlmə olmalarına baxmayaraq, hər ikisi Amerikanı öz vətənlərinə çeviriblər. Hər hansı bir səbəbdən doğma evlərindən ayrılmalı olan şəxslər Amerikada yaşamağa, doğmalaşmağa və xoşbəxt olmağa məhkumdurlar. Bu halda Malamud bir növ, Amerika – Dünya evi konsepsiyasını dəstəklədiyini bildirir. Çünki, Malamuda görə, insanlar aralarındakı fərqə baxmayaraq, hər kəs Yer planetinin övladıdır.

Yazıçının 1966-cı ildə çap olunan “Təmirçi” (*The Fixer*) əsəri 1905-ci il çevrilişindən sonra Rusiyada yəhudilərə qarşı düşmənçiliyin yüksək səviyyədə olduğu bir dövrdə on iki yaşlı bir rus uşağın bıçaqlanaraq öldürülməsi və camaatın qeyd-şərtsiz bunu edənin bir yəhudi olduğuna qərar vermələrindən bəhs edir. Əlbəttə, Xristianların ən kiçik bir olayda belə peyğəmbərlərini çarmıxa çəkdiyinə inandıqları Yəhudiləri günahlandırmaları təbii idi. Lakin məqsədi məsum birinə işləmədiyi bir günahı qəbul etdirmək, bu barədə sadəcə ondan bir etiraf almaq olan dövlət də əslində Yakovun məsum olduğunu bilir. Bununla belə, milliyətçilik burada hökuməti haqlı çıxarır və etnik azlığı çoxluğa tabe olmağa məcbur edir. Beləliklə, əlindən hər iş gələn təmirçi Yakov Bok bu cinayətə görə şübhəli bilinir və məhkəməyə belə çıxarılmadan həbs edilir. İttihamlar çeşidlənib çoxaldıqca ictimaiyyətin bu işə marağı təmirçinin iztirabını daha da artırdıqca, bəraət ehtimalı da hökm yemə ehtimalı qədər dəhşətli olmağa başlayır. Lakin yoxsul və çarəsiz Yakovun tək günahı Yəhudi olmağıdır.

Fəlsəfi fikirləri ilə öz sözünü demiş yəhudi əsilli sənətkar isə Ayn Randdir (*Ayn Rand, 1905-1982*). Rand fərdə və rəşional eqoizmə əsaslanan obyektivizm fəlsəfəsinin qurucusudur. Sankt-Peterburqda dünyaya göz açan Rand 1936-cı ildə ilk romanı “Biz yaşayanıq”ı (*We the Living*) nəşr etdirir. Bundan sonra “Eqo” (*Anthem*), “Həyatın mənbəyi” (*The Fountainhead*), “Atlas çiyinlərini çəkdi” (*Atlas Shrugged*) kitablarının nəşri ilə böyük uğur qazanır.

Ayn Randın Obyektivizm fəlsəfəsinin xülasəsi hesab edilən “Atlas istefa verdi” (*Atlas Resigned*) kitabı isə epik qəhrəmanları və pis adamları ilə xeyir və şərin nə olduğuna dair sualları ehtiva edən roman şəklində yazılısada, əslində fəlsəfi inqilab məqsədi daşıyır. Rand yeni fəlsəfi baxışı ilə kollektivist əxlaqın hər növünə qarşı çıxaraq bütün diqqətin cəmiyyətin faydası yerinə şəxsin fərdi faydasının qoyulmasını irəli sürmüşdür. Randa görə hər bir insan öz xoşbəxtliyinin məsuliyyətini daşıyır və onun əsas məqsədi fərdi fayda maksimalını təmin etmək olmalıdır. Rand fədakarlığın heç də deyildiyi kimi ərđəmli xüsusiyyət olmadığı, əksinə, əxlaqsızlıq olduğunu və xoş bir həyat arzusunda olan fərdin ondan qaçmalı olduğunu qeyd etmişdir. Rand başqası üçün yaşamayacağını, başqasının da onun üçün yaşamasını istəmədiyini tez-tez qeyd etmiş, hətta buna dair and içmişdir. Rand başda mərkəzə Tanrını yaxud cəmiyyəti qoyan əxlaq anlayışları olmaqla bütün etikanı ixtiyari olaraq qiymətləndirmişdir. Randa görə yaradıcısı olduğu obyektivist etikanın adından da göründüyü kimi obyektiv xarakter daşıyır və ağıln məhsulu olmaqdan daha çox ağıln gerçəkliyinin kəşfidir. Bu səbəbdən, Randın əxlaq fəlsəfəsi insanların özbaşınalığına və kaprislərinə görə yox, obyektiv gerçəkliyə əsaslanırdı. Eləcə də, Randın “Obyektivizm” fəlsəfəsi dünya miqyasında diqqəti cəlb edir və onun təsiri hələ özünü göstərməkdədir.

Bu kitabda ABŞ-ın ən böyük ixtiraçıları, sənayeçiləri, elm adamları və liderləri bir-bir yoxa çıxırlar və heç kim onların hara getdiklərini bilmir. Ölkə iqtisadiyyatı bu xaotik mühitdə alt-üst olarkən iddialı bir iş qadını Daqni Taqqart (*Dagny Taggart*) idarə etdiyi transkontinental dəmir yolunu ayaqda saxlamaq üçün əlindən gələnə edir. Lakin gündən-günə dünyanın geriyə dönməz və xilas mümkünəş şəkildə məhvə sürükləndiyi məlum olur. Beləliklə, bəşəriyyəti ayaqda saxlayan bütün dəyərlər itərkən böyük bir sənaye dahisi insanların qarşısında yararsız bir sosialistə çevrilir, polad sənayesində sıçrayış edən yenilikçi istehsalçı öz əlləri ilə məhvini hazırlayır, çağının qabaqcıl olmaq üçün kifayət qədər bacarıqlı bir filosofu qeyri-qanuni yollalara girir, dahi bəstəkar isə karyerasının zirvəsindəykən musiqidən ayrılır. Tənqidçilər tərəfindən həm gərilmə, həm də fəlsəfi və siyasi roman kimi qəbul edilən

“Atlas istefa verdi” indiyə qədər yazılmış ən təsirli və sensasiyalı əsərlərdən biri olmağa davam edir.

Norman Meyler (*Norman Mailer*) də yəhudi əsilli amerikalı yazıçı, jurnalist, dramaturq və ssenaristdir. II Dünya müharibəsinə şahidlik etmiş yazıçı hərbi təcrübələri əsasında Sakit Okeanda döyüşmüş on üç əsgərin başına gələn hadisələrdən bəhs edən “Çılpaq və ölü” (*The Naked and the Dead*) romanı ilə bütün dünyada böyük uğur qazanaraq Fransanın ən nüfuzlu mükafatlarından olan “Legion d'Honneur” ordeninə layiq görülmüşdür.

Meyler təyyarə mühəndisi olmaq üçün daxil olduğu Harvard Universitetində oxuyarkən cəbhəyə çağrılır. Müharibədən qayıtdıqdan sonra 25 yaşındaykən yazdığı “Çılpaq və ölü” onun ilk romanı olsa da, İkinci Dünya Müharibəsi haqqında yazılmış ən yaxşı roman hesab olunur. Bu əsərdə yazıçı Sakit Okean Cəbhəsindəki Yaponiyanın Anapopei adasına eniş zamanı Amerika əsgərlərinin yaşadıkları böyük qorxu və əzabları təsvir etməklə bərabər müharibənin mənasız olduğunu da xüsusi vurğulamışdır. Əsgərlərin canları bahasına göndərildiyi bu adanın əslində heç bir strateji əhəmiyyəti yoxdur – onlar sadəcə ölümə göndəriliblər. Realist bir dillə yazılmış bu romanın hər biri ayrı bir əsərin qəhrəmanı olacaq personajlarındakı ümid onların ölüm maşını deyil, insan olduqlarını xatırladır. Bütün dünyada ən çox oxunan müharibə romanlarından biri olan “Çılpaq və ölü” cəbhədən sağ qayıda bilmiş Meylerin bir növ müharibə əleyhinə manifestidir.

Nəşr olunduğu dövrdə sərt dili və qeyri-ənənəvi məzmunu ilə böyük mübahisələr yaradan “Amerika arzusu” (*An American Dream*) əsərində də Meyler İkinci Dünya Müharibəsindən sonra ictimai quruluşa dağıdıcı tənqidini yönləndirməklə bərabər, insanın qaranlıq tərəflərini də ortaya qoymuşdur. Əsərin baş qəhrəmanı Stiven Rojak müharibə qəhrəmanı və keçmiş siyasətçidir. Onun yaxşı bir işi və uğurlu evliliyi var. Bir gün mükəmməl normal və çox monoton həyatının həddləri daxilində nəfəs ala bilməyən Stiven Amerika arzularına son qoyaraq içindəki heyvanı sərbəst buraxır. Beləliklə, Stiven sosial normaların qabığı soyub şər və amansızlığın qaranlıq dünyasında başgicəlləndirici bir səyahətə çıxır.

Bundan başqa, özünün ən mühüm kitabı adlandırdığı 1951-ci ildə nəşr olunan “Barbarlıq sahilində” (*Barbary Shore*) Meyler sosializmin ən qaranlıq hadisəsini, Leon Trotskinin qətlini və bu hadisədə iştirak edən “Köhnə tüfəng”in “Müxbir” ilə apardığı həyəcan dolu mübarizədən bəhs etmişdir. Barbar Sahil Baş qəhrəmanı roman yazmaq niyyəti ilə Bruklin pansionatında otaq kirayələyən İkinci Dünya müharibəsi zamanı yaralanmış, amneziya xəstəsi olan və keçmişinin çoxunu unutmuş bu roman Amerika ədəbiyyatının şah əsərlərindən biri hesab olunur.

Keçən əsr ərzində ingilisdilli yəhudi ədəbiyyatı dünya ədəbiyyatı çərçivəsində formalaşdı. Bu ədəbiyyat ümumi dil xüsusiyyətlərinə, müəlliflərinin milli mənsubiyyətinə, mövzusuna, qaldırdığı problemlərinə və obrazlarına görə xarakterizə edilir. Bu əsərlərdə adətən həyatın vurduğu zərbələr nəticəsində acılar içərisində sovrulan insanın çəkdiyi əzablar, həyat yolunda qarşılarına çıxan çətinliklər təsvir edilir. Köklərindən ayrılmış bu insanların yenidən öz kökünə qayıtmaq istəyi milyonlarla yəhudini faciəvi şəkildə həyatdan ayırmışdır.

Bütün bunların nəticəsi olaraq, bu mədəniyyət assimilyasiyaya uğramış, idiş diliylə müqayisədə daha çox ingilis dilində danışmağa başlayan yəhudilərin şüurunda yeni prinsiplərə əsaslanan mədəni dəyərləri bərpa etmə arzusu mərkəzi yer tutmuşdur. Bunların ədəbiyyatdakı əksini isə XX əsrin II yarısı Amerika ədəbiyyatında Sol Bellou (*Saul Bellow*), Filip Rot (*Philip Roth*), Norman Meyler (*Norman Mailer*), Bernard Malamud (*Bernard Malamud*) kimi öz sərt kişi tipajları, dilini senzura etməyən, mübahisəli mövzulara toxunmaqdan və düşünmədən danışmaqdan çəkinməyən xüsusiyyətləri ilə diqqət çəkən sənətkarların yaradıcılığında izləyirik.

1.2. Filip Rotun yaradıcılığında Yəhudi kimliyi problemi

Yəhudi əsilli ABŞ yazıçısı Filip Rot (*Philip Roth 1933-2018*) 19 mart 1933-cü ildə Nyuarkda (*Newark*) Herman və Bess Rotun ailəsində dünyaya göz açmışdır. Avropadan Amerikaya köç edən ilk yəhudilərdən olan ailəsi məktəb illərindən yaşadlarından daha güclü yumor hissi ilə seçilən Filipin təhsili ilə xüsusi məşğul olmuşlar. Baknell (*Bucknell*) Universitetini bitirdikdən sonra Çikaqo Universitetində İngilis dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə magistr dərəcəsi almışdır. Universiteti bitirdikdən sonra həyatdakı məqsədinin yazmaq olduğunu anlayan Filip Rot daha sonra Çikaqoda ingilis ədəbiyyatından, Ayova və Prinston universitetlərində yaradıcı yazıçılıq dərsləri vermişdir. Sol Bellou ilə tanışlığı ona nə istədiyini müəyyənləşdirməkdə kömək edir. İlk dəfə Marqaret Martinsonla ailə həyatı quran Rot nikahlarından bir neçə il sonra həyat yoldaşını avtomobil qəzasında itirir. Marqaretin ölümü onun həyatında böyük sarsıntı yaradır. Uzun illər yalnız yaşayan Filip ikinci dəfə ingilis aktrisa Kler Blum ilə nikah masasına otursa da bu nikahın da ömrü uzun çəkmir.

Hələ iyirmili yaşlarında ədəbi fəaliyyətə başlayan yazıçının yaradıcılığının əsas mövzusunı antisemitizm və ikinci və üçüncü nəsil assimilyasiyaya uğramış Amerikan Yəhudilərinin həyatı və qayğıları təşkil edir. Müəllifin əsərlərindəki hadisələrin əksəriyyəti doğulub-böyüdüüyü ABŞ-ın Nyuark şəhərində keçir. F.Rot ədəbiyyat aləmində avtobioqrafik xarakterləri, gerçək və qurmaca arasındakı fərqi fəlsəfi və təsviri olaraq bulanıqlaşdıran əsərləri ilə məşhurdur. Eləcə də, o, ABŞ-da öz dövrünün nümayəndələri arasında ən çox mükafat qazanmış yazıçılardanandır.

Ədəbi fəaliyyətə tələbəklik illərindəykən addım atan gənc Filipin ilk qələm təcrübəsi “Əlvida, Kolumbus” (*Goodbye, Columbus*) adlı kitabı olmuşdur. Bu başlanğıc əsəri Filipin təhsil aldığı və sonralar işləyəcəyi Çikaqo Universitetindəki Çikaqo Revyu (*Chicago Review*) jurnalında 1959-cu ildə çap olunur. İyirmi altı yaşlı gənc yazıçının ilk qələm təcrübəsi sınaqlardan uğurla çıxdıqdan sonra ard-arda “O elə yaxşıydı ki” (*When she was good*), “Portnoyun xəstəliyi” (*Portnoy's Complaint*), “Mənim kişi həyatım” (*My Life as a Man*), “Amerika pastoralı” (*American Pastoral*), “Nemezida” (*Nemesis*), “Can verən heyvan” (*The Dying Animal*), Mənim ərim –

kommunistdir (*I Married a Communist*) kimi uğurlu əsərlər ərsəyə gətirir. Bundan sonra, Filip Rot ABŞ və dünya ədəbiyyatında ciddi bir nasir kimi adından bəhs etdirməyə nail olur. Hazırda ədəbi ictimaiyyət və geniş oxucu kütləsi tərəfindən maraqla qarşılanan Filip Rotun ədəbi irsi tənqidçilər tərəfindən yüksək qiymətləndirilərək çoxsaylı ali mükafatlara layiq görülmüşdür.

Amerika ədəbiyyatının ən məhsuldar yazıçılarından olan F.Rotun bəhs etdiyi bütün mövzular bəşəri dəyəərə malik olub oxucunun qəlbinə toxunur, onu mənən incidir. “Amerika arzu”sunu sərt tənqid edən Yəhudi yazıçının əsərlərini təhlil etdikdə keçmişə qayıdış, keçmişdəki pozuntular, insanlararası münasibətlər, emosional dəyişikliklər, həzz, şiddətin yaradıcılığında xüsusi əhəmiyyətə malik olan əsas mövzulardan olduğu məlum olur. Yazıçı tez-tez insan münasibətləri kontekstində ABŞ-ın müəyyən periodlarının xülasəsini təqdim edərək dövrün sosial çalxantı və transformasiyalarını romanlarında əks etdirir. Obrazların yüksəlişi və çöküşünü nəql edərək ABŞ-ın sosial və siyasi panoramasını gözlər önünə sərir və bəzi qəhrəmanlar vasitəsilə “başqası” anlayışını qurcalayır. Lakin Filip Rot dedikdə onun bütün əsərlərində əksini tapmış üç mövzunu – Yəhudilik, qocalıq və ölümü xüsusi qeyd etmək lazımdır. Yazıçının yaradıcılığının son dövrlərində qocalıq və ölüm mövzusu daha da irəli mövqe tutmuşdur.

Filip Rotun çılğın emosiyaları təqdim etdiyi təhkiyəsi XX əsrin romanının kanonlarını dağıtmaq əvəzinə ona ironik çalarlar əlavə etdi. Şiddətlə tabuları dağıdan hər bir yazıçı kimi Rot da ironik tərbiyə romanına yönəldən və ilhamlandıran komik qeyri-müəyyənliyi teatrallaşdırmağa meyl etmişdir. “Şilok əməliyyatı”nın (*Operation Shylock*) təhkiyəçisi Filip Rot kiminsə onu təqlid etdiyini və İsraildən Şərqi Avropaya uğursuz bir Sionist köçünü müdafiə etdiyini öyrənəndə düşünür: “It’s Zuckerman, I thought, whimsically, stupidly, escapistly, it’s Kepesh, it’s Tarnopol and Portnoy—it’s all of them in one, broken free of print and mockingly reconstituted as a single satirical facsimile of me.” (*“Bu əcaib, alçaq, xəyalpərəst Zukermendir, deyə düşündüm; bu Kepeşdir, Tarnopoldur, Portnoydur – hamısı birindədir, qəliblərini dağıtmış və təhqiramiz bir şəkildə mənim bir kopyam olaraq yenidən formalaşmışdır.”*) [34. s. 34]

Rot 1997-ci ildə çap olunan parlaq və ehtişamlı zirehlərlə örtünmüş Amerikanın öz zəiflikləri ilə üzləşdiyi “Amerikan pastoralı” (*American Pastoral*) romanını qələmə alır. Varlı, fəzilətli və əxlaqlı, doğulduğu amerikan xəyalının qibtə edilən fərdlərindən olan sarı saçlı Seymour Levov ehtişamlı həyatına nəzarəti itirir. Amerikanın pastoral əyalətində yəhudilər və katolik irlandlar sanki çarmıxa çəkilmə hadisəsi heç olmamış kimi Milad bayramını birlikdə qeyd edirlər. Dünyanı idarə edən ABŞ isə bir yandan 60-cı illərin təchizatlı, siyasiləşmiş, qəzəbli gənclərini cilovlamağa çalışır. Superdövlət olmağa hazırlıqsız olan ABŞ-ın İkinci Dünya müharibəsindən 90-cı illərə qədər çəkdiyi əzabları və ödədiyi bədəlləri həyatları məhv olmuş fərdlər vasitəsilə təsvir olunmuşdur.

Yazıçının digər romanlarında rastlaşdığımız ədəbi alter egosu yazıçı Natan Zukermanın (*Nathan Zuckerman*) orta məktəb illərindən tanıdığı Sarıbaş ləqəbli beysbol ulduzu Seymour Levovun portretini çəkməkdədir. XX əsrin ən mübahisəli və partlayışlı dövrü olan 60-cı illəri təhlil edən bu əsər Seymourun qardaşı Cerrinin söylədiklərinə, bir neçə qəzet parçasına və Sarıbaş ilə iki qısa görüşünə əsaslanaraq yazılmışdır.

Orta məktəb illərinin əfsanəvi idmançısı, cavanların və qocaların ideali, Sarıbaş ləqəbli Seymour Levov müharibədən qalib gələn və çiçəklənən Amerikada yetkinlik yaşına qədəm qoyur. Seymour varlı, çalışqan, məsuliyyətli iş adamı və yaxşı ailə başçısıdır, atasının qurduğu fabrikin idarəçiliyini öz üzərinə götürmüş və Nyu Cersi gözəli ilə evlənmişdir. Ancaq müəyyən bir nöqtədən sonra bəxt Seymourun üzünə gülməyi dayandırır. Seymour qocaldıqca Amerika da vəhşiləşir və ölkə çılgın 60-cı illərdə dəli olarkən, o da sevdiyi hər şeyi itirir.

Tarix Sarıbaşın ailəsini öz hakimiyyəti altına almışdır: qızı Vyetnam müharibəsinə etiraz etmək üçün bölgələrindəki poçt şöbəsini bombalayarkən, yoldan keçən bir nəfərin ölümünə səbəb olur. Qızı nəinki günahsız bir insanı öldürmüş, onu ilahi məhəbbətlə sevən atası ilə əlaqələri də parçalamışdır. Sarıbaşın həyatında artıq nə xoşbəxtliyə dair ümidi, nə də mənəvi bağları qalmamaqdadır. Qızını bu davranışlara sövq edən səbəbləri sorğulamağa başlayan Seymourun fonunda İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı illər Amerikasının siyasi və sosial panoraması təqdim

edilir. Filip Rotun 1997-ci ildə Pulitzer Mükafatı qazandığı “Amerikan pastoralı” əsəri Amerikanın yüksəlişi və süqutunun hekayəsidir.

Yazıcının yaradıcılığında yəhudi kimliyi problemi baxımından 1969-cu ildə çap etdirdiyi “Portnoyun xəstəliyi” əsəri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Şüur axını texnikası ilə yazılmış bu əsər bənzərsiz monoloq kimi qiymətləndirilən müasir Amerika ədəbiyyatında ən gülməli və yaddaqalan personajlardan birini yaratmışdır. Uzun sürən yeniyetməliyin dağıdıcı yükünü boşaltmağa hazır olan protaqonistimiz terapevt yatağında nəfəssizcəsinə bütün dərdlərini danışaraq dolmuş bir bulud kimi çökür. Sonralar yazdığı kitablarında Rot həmişə fərqli təhkiyə üsullarını sınaşa da, heç vaxt əsas mövzusu olan vəsvəşələrindən uzaqlaşmamışdır. Rot yəhudi olmaq, kişi olmaq, bir ananın oğlu olmaq, ziyalı olmaq və bunların hamısından qaynaqlanan hər cür xəstəliklərlə məşğul olmağa davam etmişdir.

Filip Rot bu əsəri ilə bir növ kişiliyin kitabını yenidən yazmışdır. Əsərdə keçən insan qadın olaraq doğulmur, qadın olaraq qurulur fikri kişi olmaq gərgin fəaliyyəti tələb edir və bundan qaçış yoxdur fikri ilə paralel olaraq inkişaf etməkdədir. Baş qəhrəmanımız Aleksandr Portnoy (*Alexander Portnoy*) dünyada kişinin başına gələ biləcək ən böyük bədbəxtliklə – bir qadın tərəfindən doğulub böyüdülməklə üzləşmişdir. Lakin onun bədbəxtlikləri bununla bitmir: bir də atası və kiçik bir ailə cəhənnəmi də var. Azmış kimi Portnoy həm də yəhudidir. Özünü heç bir yerdə evdəymiş kimi hiss etməyən, həmişə başqa torpaqların arzusunda olan bir azlığın nümayəndəsi idi.

Hər kişi kimi onun da əsl bəlası sonsuz istəkləri ilə dünyanı onun üçün dar edən hisləri idi. Sakitləşdirə bilmədiyi bu hisləri anasının dəmir pəncəsi arasında qalan Portnoy fəryadı ilə yenilik etmişdir. Əsər boyu Portnoyun gülməli və sevimli, bəzən heyrləndirici olan macəraları vasitəsilə kişinin cinsi inkişafını izlərkən, bir tərəfdən də orta təbəqənin ailə mədəniyyətinin dəhşətlərini görürük. Böyümə deyilən prosesin necə əzablı olduğunu göstərən bu əsərdə Filip Rot jarqonla ironiyanı, komediya və faciəni, gülüş və kədəri özünəməxsus çevikliklə qarışdırmışdır.

Filip Rotun 1995-ci ildə nəşr olunan “Sabbatın teatri” (*Sabbath's Theater*) romanı qeyri-əxlaqi münasibətlərin ailə anlayışı ilə söhbətə girdiyi və absurd

yumorun melankoliyanın qucağında sərxoş olduğu bir əsərdir. Baş qəhrəman Miki Sabbath (*Mickey Sabbath*) 64 yaşlı kuklaçı, küçə ifaçısıdır. Sabbath ətrafındakı insanları, ilk növbədə qadınları manipulyasiya etməkdən həzz alır və qadınlar müəyyən mənada onun kuklaları ilə eyni rol oynayırdılar. O, ölüm qorxusu, itirmə qorxusu, acı, sevinc, ehtiras və sevgi kimi insani hissləri dadmamış kimi yaşayan və bu səbəbdən oxucu üçün ideal insan olmayan biridir.

Məşuqəsinin ölümündən sonra karyerası alt-üst olmuş Sabbathın həzin və bir o qədər şəhvətli həyatı var. Anasının ruhu ilə mübarizə aparan və sevgilisi Drenkanın ölümü ilə dərin uçuruma düşən Sabbathın hekayəsinin arxa fonunda isə 1960-cı illərin Nyu Yorkunun real əyani təsvirini görmək mümkündür. Anası tək-cə ümitsizliyə düşər olduğu, gecə yarısı yox olub gedənlərin yerinə qoyacaq bir şeyə dərin ehtiyac duyaraq oyandığı anlarda gəlmirdi, ölmüş anası getdiyi hər yerdə onu qucaqlayırdı. O, Sabbathı ölümünə aparmaq üçün qayıtmışdı. Sabbath öz həyatına son qoymalı olub-olmadığını düşünür və bununla da uğursuz həyatına layiqli son olaraq intihara çağıran mərhum anasının ruhunun məsləhətinə qulaq asır.

“Portnoyun şikayəti”ndəki (*Portnoy's Complaint*) ironik çalarlar Portnoyun patoloji məhrəm durumunu ilə onun uğurlu ictimai personası (siması) arasında yaranır; yazıçı “Sabbatın teatri”nda (*Sabbath's Theatre*) “Portnoyun şikayəti”n-dəki emosional coşğunluğa yenidən müraciət edir, lakin Rotun bu qəhrəmanı öz mahiyyətinə varan emosiyalara meyilli bir obrazdır. Sabbath emosional və cismani yöndən dəyişməz vəziyyətdə inkişaf edir və roman onu təhdid edən ultimatumlarla üzləşməsində onlara mane olaraq öz mahiyyətini qorumağı haqqındadır. “Portnoyun şikayəti”ndəki dolaşq terapiyada sıxışb qalmaq yerinə, Sabbathın ironik bacarığının final səhnəsi onun özü üçün qüsursuz, distopik məkanını qurmaq bacarığının gerçəkləşməsi ilə yekunlaşır.

Rotun Miki Sabbath obrazı ironik ölümsüzlüyü sadəcə onun roman boyu Tanatosla olan macərası ilə müəyyən edilir: “And he couldn't do it. He could not fucking die. How could he leave? How could he go? Everything he hated was here.” (“Və o bunu edə bilmirdi. Lənətə gəlsin ki, o ölə bilmirdi. O necə yaşayacaqdı? Necə gedəcəkdı? Nifrət etdiyi hər şey burada idi.”) [35. s. 447]

F.Rot “Portnoyun şikayəti” və “Sabbatın teatri”nda iki axmaq obrazın kamilləşmək prosesini təsvir edir. Aleksandr Portnoy ömür boyu 15 yaşında uşaq olaraq qalacağından qorxur. 64 yaşlı Miki Sabbat isə iki yaşlı bir uşağın instinktiv gücünə sahibdir. Hər ikisi sıxışdırılmış enerjinin inkişafın klassik nümunələridir, lakin Portnoy Yəhudi ironiyası adlandırdığı tələyə düşdüyü halda, Sabbat amirane tərzdə dünyanı öz xəyalında yenidən qurur, özünü və dünyanı ideal ironiyaya uyğunlaşdırır. O kamilləşməyinə mənfi ironik tərəfini inkişaf etdirərək mane olur.

Rota görə ilkin məhrumiyyətlər bir yəhudi övladı kimi ailə və etnik irs ilə müəyyənləşir və bəlli olur. Bu baxımdan Rotun ironik tərbiyə romanı baş obrazı dəyişməz, uğursuz yetim obrazı olan ingilis tərbiyə romanının məlum strukturundan kifayət qədər fərqli mahiyyət ifadə edir. Rotun protaqonistlərinin klassik tərbiyə romanındakı obrazlara zidd problemləri var: adları çəkilən əsərlərdə artan intriqə ailə bağları olmayan birinin dünyada özünü formalaşdırmağını ehtiva edir, halbuki Rotun əsərlərində əsas problem lazımdan artıq olan bu bağların əhatəsində özünü necə formalaşdırmaqdan ibarətdir. Komediya məhdudiyyətlərə ehtiyac olduğu kimi, Rotun ironik tərbiyə romanında da məhdudlaşdırıcı, bəzən müxalif ailə quruluşuna ehtiyac var. “Portnoyun şikayəti”ndə məhdudiyyətlər xüsusilə yəhudi məsələsi ilə ifadə edilir: *“Let the goyim sink their teeth into whatever lowly creature crawls and grunts across the face of the dirty earth, we will not contaminate our humanity thus...Yes, it's all written down in history, what they have done, our illustrious neighbors who own the world and know absolutely nothing of human boundaries and limits.”* (Kirli Yer kürəsinin siması qarşısında yəhudi olmayanlar dişlərini aşağı məxluqların zəifliklərinə və xırıltılarına batırsın, biz öz insanlığımızı bununla kirlətməyəcəyik... Bəli, hər şey, onların nə etdikləri, bizim dünyanı ələ keçirən və insaniyyətin sərhədləri və məhdudiyyətləri barədə demək olar ki, heç nə bilməyən məşhur qonşularımız tarixdə yazılıb.) [32. s. 88-91]

Roman Portnoyun Levitikusun və anasının ona edə bilməzsən dediyi şeylərə həvəs göstərməsi, meyl etməsi haqqındadır. Bu Portnoyun İudaizmin məhdud qaydaları və ritualları ilə savaşıdır, özünün Dionis tərəfi ilə dərinlən hiss etdiyi ailəvi inancı olan “həyat məhdudiyyətlər və qaydalardan ibarətdir” fikri arasındakı

qarşıdurmasıdır, bu da sonda digər ironik həmləyə gətirib çıxarır: onun davamlı, bitməyən rituallaşmış şikayətlərinə: “Where end? Is this truth I’m delivering up, or is this just plain kvetching? Or is kvetching for people like me a form of truth?” (*Son hardadır? Bu mənim təslim olduğum həqiqətdir, ya çirkin şikayətlərdir? Və ya həqiqətin bir forması olaraq mənim kimi insanlara şikayətlənməkdir?*) [32. s. 105] Bir qrup ritualistik fərqi aşan Portnoy özünü ifadədə hansısa tərəfdən həqiqət və oyunun qeyb olduğu digər bir ritual fərqlə – yəhudi fərqi şikayətlənmə ilə üzləşir.

“Sabbatın teatrı”ndakı əsas obraz bir çox şərhçilərin qeyd etdiyi kimi, Portnoyun çılğın hislərə meylini özündə əks etdirir, Portnoyun məruz qaldığı tənqidləri kəskin dərəcədə rədd edir: “There is no Jewish law you bastard!” (*Ey haramzadə, heç bir yəhudi qanunu yoxdur.*) [35. s. 378] Lakin Sabbath öz radikal cəsarətinə və xəyali əsalət mövqeyinə rəğmən Portnoy kimi məhdudiyyətlərdən əziyyət çəkən bir varlıqdır. Sabbath daxili təzyiqlərinin ürküdücü tərəfləri olan bir obrazdır, məhdudiyyətlərin çərçivəsi romanın ilk səhifəsindən hiss olunur. Sonsuzluqla böyüyən Sabbath ona təqdim edilən sonla sonsuzluğu əvəz etməyə məcbur edilir: qardaşının, anasının və drenkanın ölümü, Linsin intiharı, Nikkinin yoxa çıxması, müəllimlik vəzifəsinin bitməsi, karyerasının sonu. Hədlərə və məhdudiyyətlərə baş qoşmayan “Portnoyun şikayəti”nin yaratdığı ironik çalar kimi, “Sabbatın teatrı” Sabbath obrazı ilə ironik çalar yaradır, sənətkarı və ifaçını olduğu kimi tamamlayır, ölümün dəhşətli sonluğunun qarşısını almaq cəhdini improvizə edir.

Rotun ironiyası Portnoyun son vəziyyəti və Sabbathın özü ilə möhtəşəm bir zarafat etdiyini dərk etməsinin çaşgınlığında özünü göstərir. Dəniz ticarətindəki karyerasına rəğmən özünü qeyri-şüurlu şəkildə acınacaqlı bir tərzdə hər şeydən təcrid etməsi, özünü cəmiyyətdən uzaqlaşdırması və onu alçaldan qadınla evlənməsi Sabbathın möhtəşəm ironiyası idi. İroniya Portnoyu yəhudi ironiyasına məruz qoyaraq nəticə etibarilə özünü sürgünə vadar edir: “How have I come to be such an enemy and a flayer of myself? And so alone! Oh so alone! Nothing but self! Locked up in me!...Home? I have none. Family? No!” (*Mən necə belə özümün həm düşmənim, həm qoruyucum ola bilirəm? Və bu cür yalnız! Ah necə də yalnız! Heç nə, sadəcə özüm! Özüm özümə həbs olmuşam!...Ev? Heç yoxdur. Ailə? Yoxdur!*) [32, s. 280]

Bunun əksinə, Sabbath metafizik evsizliyi qəbul edir, özünü hər yerdə tapa bilir. Bu hal yetkin ironik tərbiyə romanının qəhrəmanlarına aid olan coşğun özünütəcrid durumu ilə əlaqədardır: “This is your niche...This is Sabbath’s Indecent Theater. Remarkable” (*Bu sizə uyğun yerdir. Bu Sabbathın açıq-saçıq teatrıdır. Möhtəşəmdir*) [35. s. 435]

Rotun ilkin ironiyalarının vulqarlığını şərh edən İrving Hou (*Irving Howe*) kəskin formada qeyd edir ki, “Portnoyun şikayəti” üçün edilə biləcək ən kobud şey onu yenidən oxumaqdır, bu zaman əsərin əsl mahiyyətinə varmaq mümkündür, əsərin strukturu ardıcıl romandan çox parodiyalar silsiləsinə bənzəyir: “Analitik bir xəstənin fəryadının üstünə yapışdırılmış güldürücü sözlər toplusu olan kitab ən yaxşı halda bəsit münasibətə məruz qalır; kitab oxucudan gecə klubu sənətçisinin tamaşaçıdan etdiyi tələbdən bir az daha artığını tələb edir; yekun nəticəyə ani, dəyişkən gülüş, bir və ya aramla iki dəfə nəfəs almaq, ilkin şərhin bəzi müxtəlif versiyaları və ani son”. [25. s. 82]

Rotun əsərlərindəki təhkiyə oxucunu əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş koqnitiv sona aparır, oxucunu romanın tərəfsiz qurulmuş parametrləri arasında gedib-gəlməyə vadar edir və getdikcə bu parametrlərin ironik istismarı ilə oxucunu tanış edir.

Hermiona Liyə (*Hermione Lee*) görə “Portnoy özünü iki qat alçaldan yumoristdir: o yəhudi ironiyasında özünü alçaltmaq ənənəsindən bütövlüklə istifadə edir, eyni zamanda bu ənənənin özünü də alçaldır. “Portnoyun şikayəti” yəhudi ironiyasından daha artıqdır, bu yəhudi yumoruna qarşı bir zarafatdır. Portnoyun yəhudi olmaqla bağlı şikayətinə uyğun olaraq Rotun yəhudi analarının məhdudiyyətlərinə qarşı çıxmağıdır.” [27. s. 38]

Sabbatın anarxik gücü səhnədən kənarda açılır və onun uğursuz oyun meydançasına keçir. Sabbath hədəfi olmayan, nihilist kafirliyi olan bir varlıqdır və satiradan fərqli olaraq əsərdə bu tamamlanmır. Sabbathın arxasında olduğu mübahisə sadəcə uğursuzluqla təsdiqlənib. Tərbiyə zəiflədikcə, Sabbath da zəifləyir, öz mahiyyətinə vardıqca və özü-özünə qarşı çıxdıqca isə öz alovunda yanır. “Portnoyun şikayəti” protaqonisti uzağa apararaq, müxtəlif çətinliklərlə qarşılaşdıraraq öz ironiyasını yaratmış oldu. Portnoyun formal müharibəsi öz “məni” ilə toplumun ona

göstərdiyi “məni” arasında idi. Sabbath isə öz ironiyasını onu alçaldan kobud zarafat istəyi və bunu özünə qarşı etməsi ilə yaratmış oldu.

“Portnoyun şikayəti”nin başlanğıcından bəlli olur ki, roman tibbi hal kimi təhkiyəçinin sıxışdırılmış manik enerjisini müəyyən etməyə yönəlib. Əsər tanımlama ilə başlayıb, zarafat ilə bitir. Romanın yekun hissəsi olan bu zarafat geriye yönəlmiş bir şəkildə romanın bütün hissələrini proloq kimi müəyyənləşdirir. Bir çox tənqidçilər Portnoyun sirkulyar quruluşunu ya psixozanalizin bitib-tükənməyən prosesləri ilə, ya da Portnoyun məhdudlaşdırılmış inkişafı ilə əlaqədar şərh ediblər. Lakin romanda gözdən qaçan tərəf Portnoyun psixikasında ilişib qalan, klostrofobik nüansların nevroitik özünə vurğunluqla eynilik təşkil etməsidir. Portnoy bir ruhi hal deyil, öz səsi olan bir obrazdır; o tibbi bir kitabda deyil, bir romanda mövcuddur.

Psixozanalitik nəzəriyyəyə əsasən, Portnoyun şikayətləri hamısı anasına münasibətindən yaranıb. Portnoyun anası hər yerdədir, onun şüurunda o qədər yer edib ki, hətta sinif müəlliminin də anasının cildini dəyişmiş forması olduğuna inanır. Əsərin əvvəlində oxucu Portnoyun ən unudulmaz xarakter olduğunu düşünsə də, daha sonra bu unudulmazlığın onun anasına aid olduğunu dərk edir.

Əsərdə Spilvogel yekun ironiyaya çatmamış, Rot onu romandan kənarlaşdırır. Bəlli bir misal Portnoyun bir mübahisəni başqa bir mübahisə ilə həll edə bilməyəcəyini dərk edəndə də meydana çıxır və bu ona davamlı olan monoloqunda təhkiyəçi olmaq imkanı yaradır. Daha sonra Portnoyu özünü mühakiməyə vadar edir və o günahkar biri olduğu qənaətinə gəlir. Bundan başqa, Portnoyun kömək etdiyi cəsur, qızılı saçlı, çilli Naomi romanda keçici, şiddətli ironiyaya məruz qalan obrazdır.

Sadəcə kitabın əvvəli Portnoyun məninin qəbulunu təxirə salmağa meyllənir, sonluq isə onu başqa tərəfə yönləndirir: – ilk öncə etik, dürüst İsrail sakini Naomi, Portnoyun Yəhudi antitezisi, qeyri-mümkün ideal, sonra isə özünü qınamağın şəxsi olmayan səsi, daha sonra qanqster filmi idiomuna sığınmaq, sonra fərqləndirilməyən qışqırıq və nəhayət doktor Spilvogel. İlk baxışdan Portnoyun məninin gücü tərəfindən idarə olunduğu güman edilən şikayəti, əslində daha sonra həmin mənə hücumlar yönəldir. Əsas obraz özündən başqa heçnəyi hiss etməyə bilər, amma əslində roman

rəqabətdə olan səslərin yenidən yazılmış versiyasıdır. Romanın açılışını göstərən tərifi strukturu həmçinin Portnoyun aşılıb-daşan şikayətlərinin də başladığını göstərir.

Portnoyun “Məni sağaldın” deyə çarəsiz qışqırtısı həmçinin onun geri çəkilmə arzusuna bağlıdır: “Believe me, I’m not trying to slither out of my slime—I am trying to slither into it!” (*İnan mənə, mən öz bataqlığımdan sürünərək keçməyə çalışmıram, mən onun içində sürünməyə çalışıram.*) [32. s. 151] Və sonda bu arzusunun nəticəsi onun yaxasını buraxmır. Portnoy tam deyil, çünki onun bataqlıqda sürünmək arzusu sadəcə arzudur.

Romanın fərqlilik və uzlaşmamaq arasındakı əlaqəsi tez-tez insan anlayışı ətrafında dövr edir. Portnoy insanın fərqli tanımlanmalarına məruz qalır. O xatırlayır ki, valideynlərindən öyrəndiyi qədər ilə ilk fərqləndirmə “I’m sure, was not night and day, or hot and cold, but goyische and Jewish!” (*Əminəm ki, gecə və gündüz, isti və ya soyuq deyil, yəhudi olmayan və yəhudi olandır*) [32. s. 84] Bu fərq bir qrupun fərqləndirmə yetərsizliyinə dəlalət edir: “Yes, it’s all written down in history, what have done, our illustrious neighbors who own the world and know absolutely nothing of human boundaries and limits” (*Bəli, hər şey tarixdə yazılıb, yəhudi olmayanlar, bizim dünyanı ələ keçirən, qətiyyəli insan hədləri və sərhədləri barədə heç nə bilməyən məşhur qonşularımız tərəfindən edilib.*)

Daha sonra romanda anası onun yəhudiləri cəlb edən qızlarla görüşdüyünü öyrəndiyi zaman bu fərqləndirmə ilə bağlı olan xəbərdarlığını möhkəmləndirməyə cəhd edir: “They are another breed of human being entirely! You will be torn asunder!” (*Onlar insani yaradılışın başqa nəslidirlər. Sən qopub parça-parça olacaqsan.*) [32. s. 212] Nəticə etibarilə, Portnoyun akademik və intellektual fərqi başqa bir çirkin ayrı seçkiliyi – irqi ayrı seçkiliyi aradan qaldırmağa yönəlmiş bir ixtisasla yekunlaşır. Və sevgilisinin insanlığı ilə uzlaşa bilməməsi Portnoyun öz uğursuzluğu idi: “Why not let her be what she is? What an idea! Love her as she is! In all her imperfection – which is, after all, maybe only human!” (*Niyə ona özü kimi olmağa imkan verməyim? Yaxşı fikirdir. Onu olduğu kimi sev! Hər bir qüsurunun sonunda bu var – o sadəcə insandır!*) [32. s. 217]

Müxtəlif məqamlarda etiraz etdiyi Freydin prinsipləri Portnoyun gizli mənası olmayan bir həyatı olduğu qənaətinə gəldiyindən bu iki fikrin açılmasına köməklik göstərmir. Şikayətin əsl nəticəsi uyğun şəkildə hər tərəfdə sabitləşmiş fərqlər – yəhudi-yəhudi olmayan, insan-heyvan arasında çırpınanda yaranır. Bu Portnoyun ana vətəni İsrailə ironik sürgünü ilə tamamlanır: “In this country, everybody is Jewish... Hey, here we’re the WASPs!” (*Bu ölkədə hər kəs yəhudidir...Ey, biz hamımız burada ağ dərilili protestan amerikalıyıq!*) [32. s. 286] Hətta Portnoy İsraildə öz xəyali sonunu belə təsəvvür edir: “Where other Jews find refuge, sanctuary, and peace, Portnoy now perishes! Where other Jews flourish, I now expire!” (*Başqa yəhudilərin sığınacaq, məbəd və sülh tapdığı yerdə Portnoy indi can verir. Başqa yəhudilərin canlandığı yerdə mən son nəfəsimi verirəm.*) [32. s. 306]

Portnoyun gəlib çıxdığı bu partlama anına onun uşaqlığında aldığı travmalar səbəb olmuşdur. Məsələn məktəbdə keçirilən yarış zamanı qabaqcıl şagird olan Portnoy tikinti aləti olan malanın şəklini tanımır. Anasının da bu alətə “mala” dediyindən əmin olan Portnoy səhvən bunun ıvrit dilində olduğunu düşünür və ona görə də həmin sözü verilmiş şəklə aid edə bilmir. Portnoy bu kiçik səhvini daimi narahatlıqları, anasının apokaliptik xəbərdarlıqları və dili ilə əlaqələndirir: “And that’s how far back my fate goes, how early in the game it was “normal” for me to be in a state resembling torment—in this particular instance over something as monumental as a kitchen utensil.” (*Budur, taleyim nə qədər geri qalırsa, oyunun əvvəlində mətbəx qabı kimi monumental bir şeyə bənzər bir vəziyyətə düşməyim "normal" idi.*) [32. s. 107]

Portnoyun alçaldıcı məğlubiyyətinin səhnədə baş verməsi əsərin əsas düyün nöqtəsidir. Portnoy arada qalmağın dəyişməz təhlükəsi altında yaşayır. Digər tərəfdən isə, Sabbath səhnənin qulu, küçə kukla truppasının yaradıcısı, köhnə aktyor, menecerdir. Beləliklə, cavan Portnoydan, yaşlı Sabbata doğru getməyin ən yaxşı yolu hər birinin səhnədə və səhnədən kənarda özünü necə ifadə etdiyinə qısaca nəzər salmaqdır. Özünü ifşanın paranoid, teatral fantaziyalar həddində yaşayan Portnoy özünü zərərçəkmiş hesab edir. Günahının kabus kimi görünməsi, xəyal edilən afişalar və məhkəmə zallarına aid səhnələr Portnoyu narahat edir. Bu proqnozların gülməli

dərəcədə şişirdilmiş formalar alması qəhrəmanın narahatlıqlarını silmir: Portnoyun əsas qorxuları ifşa olunmaq, kütlə tərəfindən alçaldırmaq və lənətlənməkdir. Portnoyun ifrat komediyası yalnız onun özünün ictimaiyyətdəki yeri ilə istəkləri arasındakı boşluğu artırmağa xidmət edir. “Sabbatın teatri”da isə Sabbathın günahı açıq bir sirdir. Baxmayaraq ki, Portnoyun ilk günahı ifşa edilmişdi, müxtəlif günah ittihamlarının qəzəb və iyrənciliyinə qapılmayan Sabbath isə nəinki yaşayır, hətta etdiyi və etmədiyi bəzi şeyləri sərbəst şəkildə etiraf edir. Sabbath dünyanı öz açıq-saçıq teatrında yeni formaya salır və sonradan özünü həm cismani, həm də ədəbi formada ifşa edir. Danışarkən özünü ifşa edən Sabbath qəzəbli polisin qarşısında təhdidsiz aqressiyasını göstərməklə romanı layiqincə sonlandırır.

“Sabbatın teatri” coşqun güclə çağırışların qarşısını alan uzun, başqatan əsərlərdən biridir. Romanın qütbləri coşqunluq və çağırışlar kimi dəyərləndirilə bilər, biri hər şeyi sonlandırmağa, digəri isə yenidən qurmağa çalışır. Romanın giriş cümləsindən başlayan ultimatumlar 64 yaşlı binar coşğunluqlar yaşayan Miki Sabbata uzun müddətdir sevgilisi olan 42 yaşlı Drenka tərəfindən çatdırılır.

Roman coşğunluqdan əxlaqsızlığa doğru meyl edən gizli münasibəti buxovlamağa çalışan qəhrəmanın üzləşdiyi dilemmanı ultimatum kimi təqdim edir. Bu münasibət çox uzun müddət davam edir, obrazlar çox yaşlıdır, doğru hesab olunmayan bu sevgi isə gizli qalıbdır. Ultimatum qətiliyinə görə yaşına baxmayaraq Sabbata ironik şəxsiyyətinin əsas xəyanətkar tərəfini təqdim edir. Hər şeyin sonuna yaxınlaşanda o artıq Drenkanı itirməklə və özünə qayıtmaqla ittiham olunmuşdu. Əgər hər şeyin sonuna yaxınlaşmaq onun çox arvadlılığının da sonlanmağına yola açırsa, bu Sabbathın da müdrikləşməyini, başqa sözlə onun da sonunun gəlməyini ifadə edir: “He was badgering her so relentlessly because he was fighting for his life” (*Sabbat qızı insafsızca qıcıqlandırır, çünki o öz həyatı uğrunda mübarizə aparırdı.*) [35. s. 27]

Azadlığı məntiqindən üstün olan Sabbath bir şeyləri edə bilirsənsə etməlisən fikrini müdafiə edirdi. Özünü bu son edəcəyi şey üçün hazırlayan Sabbath zorakılığı dayandırır: “He was dying, had given himself a heart attack by going all out for Rosa’s amusement. Final performance. Will not be held over. Puppet master and

prick conclude career”. (*O ölürdü, Rozanın əyləncəsi üçün özünü infarkta vadar edirdi. Son oyun. Artıq təxirə salınmayacaq. Kukla və şəhvət ustası karyerasını sonlandırdı.*) [35. s. 180]

Lakin əslində heç nə bitmədi, Sabbath hər şeyi uydurduğuna olduqca əmin idi, bu onun özünü alt-üst etməsinin zirvəsinə sonuncu nümunə idi. Epizodun səbəb olduğu tək şey sevgi macərasından və Sabbathın insani mahiyyətindəki lazımsız təkrarlardan qaçmağın emosional katarsisi idi: “Sabbath felt as though he were porous, as though the last that was left of the whole concoction that had been a self was running out drop by drop...What conclusion was to be drawn? Any? Who had come to the surface in him was inexorably himself. Nobody else. Take it or leave it.” (*Sabbat özünü parça-parça hiss edirdi, sanki bütöv qalan qarışıqdan ayrılan son damla idi. Hansı nəticəni çıxarmaq lazımdır? Hansısa? Onun daxilindən üzə çıxan elə onun mərhəmətsiz özü idi. Başqa heç kim. Onu qəbul etmək, yoxsa tərk etmək.*) [35. s. 184] Həyat dolu Sabbath coşur, dibə enir, nə qədər çətin olsa da parça-parça olur.

Müsaibələrinin birində Filip Rot “Yaratdığınız qəhrəman nədənsə hər zaman şikayətçidir, əzab və mənəvi sarsıntı içərisindədir. Bunun səbəbi nədir? sualına “Çünki mənim qəhrəmanım hər zaman canlı transformasiyalar, radikal yerdəyişmələr içindədir, yəni yaşayır, yaşayan hər şey o saydığınız vəziyyətlərdən mütləq keçir. “Mən əslində olduğum kimi deyiləm, əgər mümkündürsə, mən olmadığım kimiyəm” – bu sizin yazı dediyiniz ədəbi ayin təxminən bunun kimi bir şeydir.” [52] cavabını verərək əsərlərindəki bu şikayətçi təmotivlərə aydınlıq gətirmişdir. Bununla belə, Filip Rotu geniş oxucu kütləsi tərəfindən sevdiren də məhz onun bu tənqidi və hər şeydən şikayətçi tərəfləridir. Çünki, yazıcının bu şikayətləri heç də səbəbsiz deyil və əsrlərdir haqsızlığa məruz qalan yəhudi millətinin məmnunsuzluğunun nümunəsidir. Uğradıqları ayrışeçkiliklər səbəbindən yəhudi olmağından şikayətçi olan bir millətin nümayəndələrinin hayqırış səsi olan Rotun əsərləri bu baxımdan mühüm əhəmiyyət kəsb edir və çağdaş dövrümüzdə də aktuallığını qoru

II FƏSİL. FİLİP ROTUN “ƏLVIDA, KOLUMBUS” HEKAYƏLƏR TOPLUSUNDA YƏHUDİLƏRİN AMERİKA HƏYATININ TƏSVİRİ.

2.1. Filip Rotun “Əlvida, Kolumbus” novellasında yəhudi kimliyinə münasibət.

Rotun əsərlərində öz əksini tapmış üsyankar çıxışları onun Amerika etnik azlığının üzvü olmağı ilə sıx bağlıdır. Onun ən böyük ilham qaynaqlarından biri əxlaqi ciddilik atmosferinin mənəvi və etnik sərhədlərlə müəyyən edildiyi 1940-50-ci illərlə bağlı xatirələridir. Rotun romanlarının əsas mövzularından biri də məhz həmin əxlaqi səddləri keçən və bu yolda mübarizə aparan fərdlərin təsviridir. Bu sərhədlər hələ də köhnə yəhudi keyfiyyətlərindən və ənənələrindən irəli gələn və yeni yəhudi nəsilləri ilə demək olar ki, heç bir ortaqlığı olmayan yəhudi kimliyi məsələsini xüsusilə özündə ehtiva etməkdədir. Buradakı sərhədlər anlayışı sözün daha geniş mənasında istənilən yerdəki istənilən növ keçmiş ənənəni təmsil edir. Buna baxmayaraq, əslində Rot heç də ənənəyə və ya köhnə prinsiplərə müqavimət göstərməyə çalışmır, sadəcə onların Amerika cəmiyyətində və Amerika Yəhudiliyindəki yanlış şərhlərini aşkar etmək istəyir.

Rotun yəhudiliyə dürüst, lakin sərt və ya ortodoks olmayan yanaşması onun uşaqlıq təcrübələri ilə əlaqədardır. Rot bazar günləri günortadan sonra İvrit məktəbinə gedirdi. Lakin özünün də etiraf etdiyi kimi, o, bu məktəbdə heç də maariflənmədi və onun müqəddəslik hissi o qədər də zənginləşmədi. Hətta Rot bazar günü məktəbi ilə bağlı əzabverici narahatlıq hissi keçirdiyindən şikayətlənmiş və oranın hər hansı bir yəhudi oğlan üçün yəhudi kimi və amerikalı kimi böyümək arasında ayırd edilə bilməyən fərq yaratdığını dilə gətirmişdir. İbrani məktəbinin tələbələrinin yəhudi kimliyinin müəyyən edilməsinə verdiyi töhfənin məntiqi əsası bütün yəhudilərin sistematik şəkildə amerikanlaşmasına xidmət etdiyindən tamamilə səhv idi. Bu qeyri-müəyyən fərq Filip Rota irqi müstəsnaqlıq və irqi status haqqında fərqiindəliyi azaltmağı, sözün əsl mənasında gözlərini açıb etnik azlıqları və onun etnik kimliyini qaçılmaz olaraq müəyyən edən bütün inanc, əxlaq və dini ikiüzlülük sualları nəzərdən keçirməyi mümkün qıldı.

Ümumiyyətlə, intellektuallıq mənbəyi hesab edilən yəhudilik müəllifin istedadı ilə mükəmməl əməkdaşlıq içərisində fəaliyyət göstərir. Belə ki, Rotun əsərlərindəki yəhudilik probleminin təsviri həm tənqidlərə məruz qalmış, həm də çox bəyənilmişdir. Məsələn Rotun əsərlərində yəhudi icmasının təsvirinə olduqca mənfi yanaşan bəzi oxucular və tənqidçilər müəllifi ənənəvi dəyərlərə hörmətsizlikdə ittiham edirlər. Buradan yola çıxaraq isə, Rotun yəhudi xalqını bəyənmədiyi iddiasını ortaya atmışdılar. Lakin Filip Rot bu fərziyyələrə “Özümü və başqalarını oxuyuram” (*Reading Myself and Others*) adlı kitabının “Yəhudilər haqqında yazmaq” (*Writing About Jews*) bölməsində öz cavabını vermişdir. Burada Rot yəhudi auditoriyası tərəfindən ona verilən “Niyə bizi belə bəyənirsiniz?” sualına bir yazıçı və bir yəhudi olaraq Amerika yəhudilərini bəyənməməsi fikrini qəti şəkildə rədd edən cavabını belə izah etmişdir: “*What readers have taken to be my disapproval of the lives lived by Jews seems to have to do more with their own moral perspective than with the one they would ascribe to me: at times they see wickedness where I myself had seen energy or courage or spontaneity; they are ashamed of what I see no reason to be ashamed of, and defensive where there is no cause for defense.*” (Oxucuların mənim yəhudilərin yaşadıkları həyatları bəyənməməyim kimi gördükləri şey, görünür, mənə aid etdiklərindən daha çox öz əxlaqi baxış bucaqları ilə əlaqədardır: bəzən mənim enerji, cəsarət və ya kortəbiilik gördüyüm yerdə onlar pislik görürlər; utanmaq üçün heç bir səbəb görmədiyim şeydən utanırlar və müdafiə üçün heç bir səbəb olmayan yerdə müdafiəyə qalxırlar.) [33. s. 159]

Bir yazıçı kimi Rot da əsərlərinin problemləli tərəflərindən xəbərdardır. O, məqsədsiz şəkildə bu təxribatları törətmir, nə də təxribat anlayışı onun bədii ədəbiyyatında elementar funksiya daşımır. Rot başa düşür ki, oxucuları onun doğruluları ilə daxilən razılaşırlar. Rot sadəcə yəhudilər haqqında məlumat verməklə qeyri-yəhudilərə insan təbiətinin təhlükəli tərəflərinin azlıq üzvlərinə necə əzab və əziyyətlər verdiyi deməyə çalışmışdır.

Filip Rot şübhəsiz ki, əsərlərinin əksəriyyətində öz yəhudiliyini əks etdirir. Onun yəhudilər haqqında yazmaq istəyini isə təkcə uşaqlıq təcrübələri deyil, həm də 1940-1950-ci illərin tarixi hadisələrinin təsiri təşkil edir. Yəhudi olmaq və bu fərqli

perspektivə sahib olmaq bir yazıçı kimi Rota Amerika azlığının üzvü olmağın nə olduğunu müəyyən etmək və izah etmək bacarığını vermişdir. Rot öz milli kimliyinin fərqləndirici olaraq duyğusallıqdan və ya tərifləməkdən uzaq olan yəhudi reallıqlarını tam şəkildə ifşa etmişdir.

Yəhudi-Amerika romanı Filip Rotun əsərlərinə daha mürəkkəb perspektiv gətirməklə bərabər, həyatı əhəmiyyət də daşımaqdadır. Rot bir çox cəhətdən belə bir romanın bütün tələblərini yerinə yetirir, lakin digər tərəfdən yəhudi-amerikan romanı haqqında tamamilə fərqli, lakin təsnif edilməmiş bir fikir yaradır.

Müəllifin yəhudi-amerikan romanları daha çox dinlə bağlı şübhələr, nəsillərarası fikir ayrılıqları, Amerika cəmiyyətinə assimilyasiya kimi məsələlərdən bəhs edir və sanki bir-biri ilə əlaqəli, təkrarlanan dramatik vəziyyətlər toplusunu xatırladır. Bundan əlavə, yəhudi-amerikan romanlarında yəhudi ailəsi anlayışı mühüm yer tutur. Çünki Rota görə ümumbəşəri dominantlığı yəhudilikdən belə daha çox yəhudi ənənələrini müdafiə edən konservativ ailələr təşkil edir. Amerikanın şəhər mühiti isə yəhudi-amerikan romanı üçün bir başqa mövzu yaradır. Belə ki, baş qəhrəmanlara qapalı şəhər və ya şəhəratrafi yəhudi icmalarının kollektiv yanaşmaları və münasibətləri meydan oxuyur. Bu məqam özünü şəhəratrafi icmanı təsvir edən “Fanatik Eli” qısa hekayəsində göstərmişdir. Filip Rot bu məqsədlə hekayədə yəhudi çoxluğunun iradəsinə qarşı çıxan antaqonist Eli personajını yaratmışdır.

Rotun Yəhudi-Amerika romanlarında təqdim etdiyi ən mübahisəli problem yəhudilərin həm mədəni, həm də dini integrasiyasıdır. Rota görə Yəhudilərin mədəniləşməsi zorla həyata keçiriləcək bir məsələ deyil. Müəllif hər iki mədəniyyətin adət-ənənələrinin və dəyərlərinin şübhə altına alınmasına münasibətdə baş verən əhəmiyyətli dəyişikliklər və yəhudi məhəllələrindən şəhərə və şəhəratrafi ərazilərə, alverçilikdən tikişçi peşəsinə doğru gedən iqtisadi və sosial dəyişikliklər mövzusunda daha çox diqqət yetirməyə başladı. İqtisadi və sosial tərəqqi yolu ilə həyata keçən bu mədəniləşmə “Əlvida, Kolumbus” novellasında hərtərəfli təsvir edilmişdir.

Əsərin adı ilə bağlı Edvards (*Herbert Edwards*) bu fikri irəli sürmüşdür: “*The title of the book, Goodbye, Columbus, refers to the first generation of the*

disillusioned Jewish immigrants who repeated a phrase “A klug zu Kolumbusn!”, which means “woe to or a curse upon” Christopher Columbus for having discovered America in 1492. It is a satire employed by Roth which evokes the same dissatisfied group of Jews as symbolize his fictional characters.” (Əlvida, Kolumbus” kitabının adı 1492-ci ildə Amerikanı kəşf etdiyi üçün Xristafor Kolumbun “vay halına və ya lənət olsun” mənasını verən “A klug zu Kolumbusn!” ifadəsini təkrarlayan məyus yəhudi mühacirlərinin birinci nəslinə aiddir. Bu, Rotun istifadə etdiyi satiradır və onun uydurma personajlarını simvolizə edən eyni narazı yəhudi qrupunu oyadır.) [24. s 576].

Müəllifin yaradıcılığında ilk qələm təcrübəsi olmasına baxmayaraq, “Əlvida, Kolumbus” əllinci illər Amerikasında mühacir həyatı sürən yəhudilərin yaşayış tərzini ən gözəl və dərin təsvir edən əsərlərdən biri kimi yüksək ədəbi dəyərə malikdir. Filip Rotu ədəbiyyat səhnəsinə çıxaran, “Milli Kitab Mükafatı”na (*National Book Award*) layiq görülən bu əsər nəşr olunduğu vaxtdan bu günə kimi öz heyranlıqvericiliyindən və universallığından heç nə itirməmiş bir novella və beş hekayədən ibarətdir.

Kitaba adını verən “Əlvida, Kolumbus” adlı novella sevgi və ehtirası yeni kəşf edən iki gəncin həyəcan dolu, kədərli hekayələri fonunda Amerikan-Yəhudi orta təbəqəsinin sosial status, ailə, kişi-qadın münasibəti haqqındakı baxışlarına şübhə ilə yanaşaraq sorğu-sual edir. Əsər yazıldığı dövrə müəllifin gözündən bir baxış təqdim etməklə yanaşı, onun gələcəkdə diqqət yetirəcəyi mövzu və istiqamətləri haqda da açar işarələr verməkdədir. Yazıçı bu hekayələrdə o dövrün çatışmazlıqlarını özünəməxsus təhkiyə üslubu ilə universal bir dillə nəql etmişdir.

“Əlvida, Kolumbus” novellası 1950-ci illərdən 60-lara keçən ABŞ-dakı dəyişimi baş qəhrəmanlar – Nil (*Neil*) və Brendanın (*Brenda*) timsalında təqdim edir. Cütlüyün oyun oynarmışcasına tədricən kəşf etdikləri ehtiras hissi əsərdə bəhs edilən bir çox yan mövzuların fonunda inkişaf edir. Rotun yaradıcılığına xas pessimizm ilk əsərindən özünü göstərməyə başlamışdır və onun bütün yaradıcılığına siraət etmişdir. Belə ki, novellanın protaqonisti Nilin dilindən verilən bu fikirlərə diqqət yetirək: “Brenda, mən heç nəyə hazırlaşmıram. Mən artıq üç ildir ki, heç bir plan qurmuram.

Mən... mən plan qurmuram. Mən yaşayıram” [30, s. 72]. Xalq kitabxanasında aşağı məvacib qarşılığında işləyən Nil işçi sinifinə mənsub alt təbəqəli bir gənkdir. İmkanlı bir ailəyə məxsus Brendanı ilk görüşdən sevməyə başlayan Nil bu durumdan narahat olsa da, qızla münasibət qurmaqdan imtina etmir. Əslində isə, Nil qızın atası ilə eyni keçmişə sahibdir. Lakin hələ də Yəhudi olduğu üçün alt təbəqədə qalan Nildən fərqli olaraq, Mister Patimkin müvəffəqiyyətlə assimilyasiya olmağı bacarmışdır. Başda hər şey yaxşı getsə də, Nil evlənəcəkləri təqdirdə işini və əvvəlki həyatını buraxmalı olacağının fərqinə varır. Əsərin nağılvari şəkildə inkişaf edən süjet xəttinin əsasını aralarına girən məsafələr səbəbindən ayrı düşən Nil və Brendanın hekayəsi, məktublaşmaları və onların ailələrinin incə nüanslarının təsviri təşkil edir. Dövrün şərtləri gənc cütlüyün qarşısına onları geri çəkilməyə və başlarına gələnə razılaşmağa vadar edən, öhdəsindən gəlinməsi vaxt aparan, aşılmağı çətin bir sədd qoyur. Brendanın ailəsi Nil və qızları arasındakı yaxınlığı öyrəndikdə isə münasibətlərini bitirməli olurlar. Müəllif hekayənin içinə bəzi sürprizlər yerləşdirsə də, Rotsayağı əlçatmaz sadəlik daha üstün gəlməkdədir.

Bu novella gənc yəhudi oğlan Nil Kluqman və onun yəhudi sevgilisi Brenda Patimkin ilə olan yay məhəbbətlərini əks etdirir. Onların hər ikisi yəhudi olsa da, Brenda mətbəx santexnikası vasitələri satmaqla sərvət qazanan uğurlu və köklü yəhudi ailəsinə aiddir. Patimkin ailəsi Nyuarkın sırf yəhudilərə məxsus bir məhəlləsindən evinin həyətidə hovuzu və böyük bağı olan başqa bir məhəlləyə köçmüşdür. Patimkinlər üçün bu nəhəng ev və xüsusən də həyətdəki hovuz onları Nyuark yəhudi icmasından fərqləndirən əsas əlamətdir. Onların həqiqi yəhudiliyi yalnız həyatlarına tətbiq etdikləri miliyyətləri və dinləri ilə bağlı olan məhdudiyyətlər və maneələrində özünü göstərir. Ailə üzvləri cəmiyyətə yəhudi olduqlarını heç vaxt açıq şəkildə bildirməmişlər. Patimkinlər yəhudi mənşəyini gizlədir və özlərini yuxarı təbəqəyə məxsus bir ailə kimi aparırlar. Onların yəhudi mənşəyinin yeganə sübutu cənab Patimkinin iş otağındakı yəhudi bayramını qeyd etdikləri ailə fotosəkilləridir. Beləliklə, öz mənşələrinə qarşı bu cür münasibət Nilin Brendaya qıcıqlanması ilə nəticələnir və o, istəmədən də olsa tez-tez Nilə öz yüksək statusunu xatırladır. Məsələn, əsərdə Brenda burun estetik əməliyyatı etdirmişdir və o, bu addımını belə

izah edir: “Biz hamımız atam kimi görünürükdük.” [30. s.13] Necə ki, dəri rəngi afro-amerikalılar üçün onları fərqləndirən əsas xüsusiyyətdirsə, burun forması da yəhudiliyin fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biridir. Bu səbəbdən, Nil qızın bu sözlərinə nəzakətlə cavab verməyib, əvəzinə Brendanın qərarını qəsdən tənqid edir. Bu yerdə müəllif Nil və Brendanın yəhudi kimliyinə yanaşması arasındakı fərqi təsvir etmək üçün yəhudiliyin müntəzəm simvolu olan burundan istifadə etmişdir. Plastik cərrahiyyə proseduru Brendanı bir növ klassik böyük yəhudi burnundan qurtarmışdır. Buradan məlum olur ki, Brendanın burun formasına dəyişiklik edilməsini istəməsinə səbəb gözəllik deyil, milliyyət və iman məsələsidir.

Nil alçaldırmış yəhudi kimliyinin fiziki xüsusiyyətinin tərəfdarı olduğu üçün Brendaya qəzəblənir. Digər tərəfdən, Nil özü də yəhudi şəxsiyyəti ilə o qədər də barışıq deyil. Çünki bu mənsubiyyət onun üçün yalnız müəyyən məhdudiyyətləri təmsil edir. Bu məhdudiyyətlər bir kitabxanada işlədiyi Nyuarkda yəhudi xalqı üçün imkanların olmamasından qaynaqlanması ilə əlaqədardır.

Nil və Brendanın ailələri arasındakı uçurum yaradan fərqlər göz qabağındadır. Patimkinlər Şort Hills məhəlləsində yaşayırlar. Nilin bibisi Qledis ondan soruşur: “Yəhudilər nə vaxtdan Şort Hillsdə yaşayırlar. Onlar əsl yəhudi ola bilməzlər, inan mənə” [30. s.58]. Brenda və bütün Patimkinlər Nyuarkdakı əvvəlki evlərindən keçmiş zaman şəkilçiləri ilə danışır və sanki Nyuarkın yaşamaq üçün layiqli bir yer olmaqdan çoxdan çıxdığını düşünürlər. Nil isə bunu onların öz keçmişlərinə yadlaşmaları kimi başa düşür.

Yoldaşlıqları səmimiləşdikcə Brenda Nili evlərinə dəvət edir və hətta bir müddətlik onlarda qalır. Cənab Patimkin Nilin evlərində qalmasından narahat olmasa da, xanım Patimkinin əsas narahatlığı yəhudi bayramları ilə bağlı olur. Özünü yəhudi hesab etməkdən nifrət edən xanım Patimkinin bundan çəkinməyib özünü tipik bir yəhudi oğlan kimi aparan Nil ilə yəhudi bayramları məsələsində münasibəti olduqca sərt olur. Nillə Hadassah məsələlərini müzakirə edərkən xanım Patimkin ondan anasının da Hadassah üzvü olub-olmadığını soruşur. Nilin cavabından sonra isə onu

yalnız Nilin mühafizəkar və ya ortodoks olması maraqlandırır, çünki xanım Patimkinə görə ortodoks olmaq daha yaxşıdır.

“Əlvida, Kolombus” kitabında bütün siniflərdən çoxlu yəhudi personajları var. Bu müxtəliflik müəllifə aşağı və yuxarı təbəqələr arasındakı fərqi kinayəli yumora çevirməyə imkan verir. Rotun bu novellasında müzakirə etdiyi mühüm mövzulardan biri Avropadan ABŞ-a immiqrasiya əsl amerikalı olmaq üçün kifayət deyildir məsələsidir. Filip Rot üçün Nyu-Cersi və Nyuark çox vacibdir, çünki müəllif bu iki məkan vastəsilə yuxarı və aşağı təbəqələri simvollaşdırır. Rot hər iki yəhudi sinfinin həyatını, həyat tərzini və istəklərini satirikləşdirir. Xüsusən də, Yəhudi millətinin özünəməxsus xüsusiyyətlərinə malik olan II Dünya Müharibəsi nəticəsində yaranan bu yeni yuxarı təbəqə satirikləşdirilir.

Məlum olduğu kimi, valideynlərindən uzaqda xalası ilə yaşayan gənc kitabxanaçı Nil və xalası aşağı təbəqədənədir. Qledis xala tipik bir yəhudi anasıdır və çox yumoristik xarakterə malikdir. Məsələn novellanın bir hissəsində Nil xalasına zəng edəndə onun ilk sualının “Sən xəstələnmişən?” olmasından onun necə qoruyucu xasiyyəti olduğu üzə çıxır. Çünki o, gənc Nil üçün tamamilə məsuliyyət daşdığını düşünür. Eləcə də, Qledis xala təkcə ailə üzvləri ilə məşğul olmur, həm də ailə büdcəsinə qənaət etmək vəzifəsini icra edir. Bundan başqa, Qledis xala həm də aşağı səviyyəli insanın tipik prototipidir. Yumor və komediya onun şəxsiyyətində yerləşmişdir. Qledis xala ailəsini sosial və mədəni assimilyasiyadan xilas etməyə çalışan ənənəvi yəhudi qadını kimi təsvir edilir. Onun ən böyük qorxusu ailə üzvlərdən birini itirməkdir.

Brenda isə yuxarı təbəqəyə məxsus kapitalist sistemin məhsuludur. Patimkinlərin qızı olan Brendanın yeganə məqsədi arzuladığı hər şeyə sahib olmaqdır. Brenda Nili arxasınca istədiyi yerə aparan və hər şeyi etdirən qız kimi təsvir edilib. Brenda Nilin görünüşünə və ya daxili dünyasına əhəmiyyət vermir. Bu mənada Brenda Patimkin 1960-cı illərin yuxarı sinifə məxsus gənclərinin tipik obrazıdır.

Yuxarı təbəqəyə məxsus Brendanın anası ənənəvi yəhudi analarından fərqli olaraq vecsiz, qayğısız və sərt biri kimi təsvir edilmişdir. Brendanın valideynləri

Brenda və Nilin yaxınlığını başa düşdükdə, həm ata, həm də anası qızlarına hisslərini bildirmək üçün məktublar yazır. Bu yerdə Rot Amerika yəhudilərinin assimilyasiya ilə bağlı qeyri-müəyyənlikləri, eləcə də yəhudi icmaları və fərdi ailələri daxilində cins və nəsil gərginliyini yumşaltmaq üçün komediyadan istifadə etmişdir. Qledis xala daha sadıq və mühafizəkar olsa da, Patimkinlər sərbəst və azaddırlar. Üst təbəqə yəhudiləri yumoristik ruha sahib olaraq təsvir edilmişdir.

Tarix boyu dünyanın hər yerindən və müxtəlif sosial qruplardan olan immiqrantlar Amerika Birləşmiş Ştatlarına gəlmişlər. Fərsətlər ölkəsi kimi Amerika həmişə immiqrantların xəyal etdiyi ölkə olub. Filip Rot isə hesab edir ki, Amerika arzusuna nail olmaq maddi rifah demək olsa da, etnik kimliyin itirilməsinə yol açır. “Əlvida, Kolumbus” əsərində də Patimkinlər Amerika arzusuna çatmış bir ailədir. Patimkinlər o qədər böyük bir evdə yaşayırlar ki, ailənin hər bir üzvünün özünə məxsus geniş, ayrıca otağı var. Bu isə hər bir fərdin özünəməxsus gizliliyinə malik olduğunu göstərir. Eləcə də, evlərində Karlota adlı qulluqçuları var. Hətta Karlota çox vaxt meyvə yeyərək Patimkinlərin sərvətindən faydalanan bir qulluqçu kimi təsvir edilir. Keçmişdə Patimkin ailəsinin valideynləri çətinliklər yaşasalar da, övladları onların zəhmətlərinin bəhrəsini yeyir və valideynlər bu vəziyyətdən qürur duyurlar. Patimkin ailəsinin valideynləri ilə övladları arasında uyğunsuzluğu göstərən başqa bir göstərici isə təhsil səviyyələridir. Valideynlərindən fərqli olaraq, həm Ron, həm də Brenda kollecdə oxumaq imkanı əldə ediblər. Uşaqları təhsil və idmanla yanaşı, valideynlərindən fərqləndirən cəhət onların fiziki görünüşüdür. Brenda və Ron görkəmlərini dəyişərək öz yəhudi simalarından xilas olmağa çalışırlar. Bundan fərqli olaraq, Patimkin ailəsinin valideynləri isə öz yəhudi identifikatorlarını saxlayırlar, lakin bununla belə onlar öz etnik irslərini assimilyasiya olunmuş uşaqlarına ötürə bilmirlər.

Sonda valideynləri onların yaxınlıqlarını öyrəndikdə zəngin ailəsinin təmin etdiyi dəbdəbəli həyata öyrəşmiş Brenda Nili seçməklə valideynlərindən imtina edə bilmir. Əksinə, onların istəklərinə tabe olur. Brenda ilə münasibəti sona çatdıqdan sonra Nil isə yəhudilərin Yeni ilinin ilk günündə günəş doğduğu kimi Nyuarka getməyə qərar verir. Bu, yeni başlanğıclar və yeni ümidlər üçün fərsətin

simvolikasıdır. Nil başa düşür ki, Amerika arzusuna nail olmaq şəxsi bir şeydir. O, Patimkinləri özünə nümunə götürmək və onlar kimi etnik kimliyini unutmaq məcburiyyətində deyil. Buna görə də, maddi rifahla dolu zəngin bir həyat sürmək üçün mübarizə aparmaq əvəzinə, kimliyini qoruyur. Başqa sözlə desək, Nil və Brendanın münasibətinin sona çatması əslində Nilin Amerika arzusunun sona çatması deməkdir.

Filip Rotun bu novellanı yazmaqda əsas məqsədi yəhudi kimliyinin qarşı fərqli münasibətləri təsvir etməkdir. Hekayədə etnik və mədəni şüurun kifayət qədər çətin xüsusiyyətləri təqdim olunmuşdur. Hekayənin iki əsas qəhrəmanı – Brenda və Nil yəhudiliklə eyniləşdirilmənin əks istiqamətlərini təmsil edirlər. Brenda irqi mənşəyini sıxışdıran köklü ailədən olan bir qız olduğu hlada, Nil həyatın hansı istiqamətini tutacağını bilməyən bir kitabxana köməkçisidir. Aydın məsələdir ki, Nil əsl yəhudidir, Brenda isə yalnız yəhudi olması lazım olan biridir. Nil və Brendanın dünyaları məntiqi cəhətdən ziddiyyətdədir və Filip Rot Amerikadakı yəhudilərin fərqli obrazını üzə çıxarmaq üçün bu nüansdan istifadə etmişdir.

2.2 Filip Rotun “Əlvida, Kolumbus” toplusundakı hekayələrdə Amerikaya assimilyasiya problemi

“Əlvida, Kolumbus” novellasındakı səddlərin, gərginliyin və dilemmaların müəyyən mənada topludakı digər hekayələrin qəhrəmanlarının həyatlarında da fərqli formalarda qarşımıza çıxdığı məlum olur. Buna nümunə olaraq toplunun “Yəhudilərin dönüşü” (*The Conversion of the Jews*) hekayəsinin protaqonisti Ozzi (Ozzie) də eyni səddlərlə üz-üzədir. Ozzi heç kimin cəsarət edib soruşmadığı suallar soruşur, ənənəvi ehkamlara qarşı çıxır. Yəhudi din xadimi olan ravvini, ailəsini və böyük bir camaatlığı diz çökdürəcək dərəcədə cəsarətli addımlar atan qəhrəmanımız onlara əsrlərdir gözlərini dəxi qırpmadan inandıqları məfhumları Pandoranın qutusu kimi açır. Bu uşağın aqlını qurcalayan təhlükəli suallar, həm din müəllimini hövsələdən çıxarır, həm də oxucunun ağından çıxmıyacaq bir finala aparan olaylara səbəbiyyət daşıyır. Belə ki, verilən suallar qarşısında biçarə qalan ravvin Ozziyə vurur və uşaq isə binanın yuxarisına çıxaraq onu özünü atmaqla təhdid edir. Rot bu hekayəsində gələcəkdə də sıxılıqla bəhs edəcəyi Yəhudilik, dinin sorğulanması və inancın səbəb olduğu yanlışlıqlar kimi problemləri əks etdirmişdir.

“Yəhudilərin dönüşü” əsəri Rotun yəhudi ədəbiyyatına verdiyi töhfə baxımından vacib bir hekayədir. Bu əsər İvrit məktəbində oxuyan və inanc anlayışı olduqca qeyri-adi olan Ozzi Fridman adlı bir oğlan haqqında hekayədir. Bu oğlan suallarına əqlabatan izahatlar axtarır və İbrani məktəbinin əsas siması olan Ravvin Binderdən suallarını soruşur. Lakin Ravvinin cavabları Ozzi üçün çox mənasız olur. Beləliklə, hekayə çaşqın qalmış Ozzi ilə sərt Ravvin arasındakı münaqişələri təqdim edir.

Ozzini iman və yəhudi ənənələrinə olan marağı baxımından xarakterizə etmək maraqlıdır. Belə ki, hekayənin təhkiyəçisi iddia edir ki, Ozzinin bilmək istədiyi şey həmişə fərqli olub. İlk dəfə o, Müstəqillik Bəyannaməsində bütün insanların bərabər yaradıldığı iddia edildiyi halda, Ravvinin yəhudiləri necə Seçilmiş Xalq adlandırma biləcəyini bilmək istəyərək başlamışdı. Əsərin təhlili göstərir ki, Ozzi maraqlı və tələbkar olduğu qədər, həm də sağlam düşüncəyə malikdir. Digərlərindən fərqli olaraq o, İbrani məktəbində öyrədilən onlara kor-koranə öyrədilən faktları öz sağlam

düşüncəsi təhlil edərək qiymətləndirməyi bacarır. Ozzi bu problemləri təkcə məktəbdə yox, evdə də yaşayır. Çünki onun ailəsində də heç kim Allah və din haqqında sual vermir. Hekayənin bu hissəsi avtobiografik xüsusiyyətlər daşıyır çünki, Ozzinin ailəsində yaşadıkları müəllif Rotun Nyuarkdakı uşaqlıq illərindəki xatirələri ilə oxşarlıq təşkil edir. Rot öz etnik və dini mənşəyinə qarşı təzyiqçi bir münasibət bəsləyən və övladları ilə demək olar ki, maraqlanmayan ailələrin hər hansısa bir şübhəyə yaxud fərqli şərhə icazə verməyən dini ayrışdırıcılıq edən fərdlər kimi təqdim etmişdir. Onlara görə azyaşlı yəhudilər Ravvinlərin şərhinə etibar etməlidirlər. Ozzi də həmçinin Ravvinin dediklərinə heç bir halda şübhə etməməlidir.

Ozzi dəfələrlə Ravvinə Allah haqqında belə bir sual verir: Əgər Allah altı gündə göyləri və yeri yarada bilirsə, bütün heyvanları, balıqları və xüsusən də işığı altı gündə yarada bilirsə, niyə bir qadına yaxınlıq etmədən uşaq sahibi olmağa icazə verməyib? Əlbəttə, Ravvin Ozzinin bu sadə sualına ağlabatan bir cavab verə bilmir. Əksinə, dində insanların dinləməli və soruşmamalı olduğu kimi ənənəvi iman anlayışını Ozziyə xatırladır. Ozzinin İbrani məktəbi və Ravvin ilə olan mübahisəsi onun Allaha inanmaması ilə nəticələnir.

Bu cəsarətli suallardan bezən Ravvin Ozziyə əsəbiləşir və cavab olaraq onu qışqıraraq təhqir edir: “Sən bilmirsən. Səz Allah haqqında heç nə bilmirsən” [30. s.146]. Ravvin Ozzinin üzünə şillə vuraraq onun sinaqoqun damına qaçmasına səbəb olur. Orada Ozzi aşağı enmək üçün istədiyi şərtləri sadalayır.

Hekayənin sonu Rotun ədəbi zəkasının və yumorunun əsas sübutudur. Damda Ozzi öz sadıq qoyunlarına moizə verir və beləcə yəhudilərin imanının dəyişməsinə səbəb olur. Ozzie damın altındakı izləyicilərdən diz çökmələrini tələb edir və sonra o, Ravvini “Allah hər şeyi edə bilər, Allah cinsi əlaqə olmadan uşaq olmasını edə bilər” deməsini tələb edir. Bu etirafdan sonra Ozzie Allaha aid məsələlərdə haqlı olduğunu hiss edir və anasına xəbərdarlıq edir: “Siz heç vaxt Allahla bağlı fikirlərinə görə heç kimə vurmamalısınız”. Bundan sonra məmnun olan Ozzi nəhayət damdan enə biləcəyini və xilasetmə şəbəkəsinə tullanacağını söyləyir.

Topluya daxil olan ikinci hekayə “Əqidə müdafiəçisi” (*Defender of the Faith*) adlanır və peşəsinin qatı qanunları ilə mərhəmət duyğusunun arasında tərəddüddə qalmış Natan Maks (*Nathan Marx*) adlı bir çavuşdan bəhs edir. Tabeliyindəki əsgərlərin müharibənin ən qızgın yerinə göndərilməsi göstərişi qarşısında əmrlər və vicdan arasında qalan çavuşun yaşadığı gərginliklər “Əlvida, Kolumbus”dakı səddlərin bir başqa formasıdır. Çavuş Natan Almaniyadan təyinatla gəlmişdir və ilk gecə bir Yəhudi ilə tanış olur. Bu Yəhudi onu müxtəlif vasitələrlə manipulyasiya etməyə çalışır. Natan ona verilən əmrlərin onların taleyi olduğunu düşünsə də, əsgərlərin səfər üçün hazırlıqlara başladığı anlarda yaşadığı kiçik mənəvi çöküşlər təsirli şəkildə təqdim edilmişdir. Rot bu əsərdəki çavuş və əsgərlərin vəziyyətini bir növ boşluğa atılma şəklində rəsm etmişdir.

Novellanın baş qəhrəmanı serjant Natan Marks 1945-ci ildə Almaniyadakı müharibədə vuruşduqdan sonra Missuri ştatının Kamp Krouder şəhərinə yenidən gəlir. Marks döyüşdüyü dövrdən bəri tez-tez əhəmiyyətli dəyişikliklərə məruz qalıbdır. Lakin o, bu transformasiyaları faydalı hesab edir: “Bir piyadanın ayaqları kimi ilk başda ağrıyıb şişən amma sonunda heç bir şey hiss etmədən ən qəribə yollarda səyahət edə biləcək qədər azğınlaşan qəlbini inkişaf etdirmək şansı qazandım.” Marksın komandiri kapitan Pol Barrett isə Avropadakı savaşda yaralanmış və ABŞ-a yalnız bir neçə ay əvvəl qayıtmış, qısa boy, kobud və alovlu bir adamdır. Marksı əsgərlərə təqdim edərkən kapitanı ona buradan bir oğlanlar bölüyü deyil, bir əsgər bölüyü yaradacağını gözlədiyini bildirir.

Elə həmin gün, Marks öz masasında işləyərkən bir kursantın xüsusilə ona diqqət yetirdiyini hiss edir. Bu kursant Marksa cümə gecələri adət-ənənə halını almış təmizlik haqqında danışır. Kursant Marksın stolunun kənarında oturduqdan sonra özünü təqdim edir və Marksın ona ayaq üstə durmağı göstəriş verməsinə rəğmən təlaşsız görünür. Şeldon Qrossbart adlı bu kursant cümə gecələri kazarmaların yenə də təmizlik işlərini edib-etməyəcəklərini soruşduqda Marks kəskin şəkildə “Bəli, edəcəksiniz” cavabını verir. Qrossbart Marksa o və digər yəhudi əsgərlər Marksın gəlişi ilə burada işlərin bir az fərqli ola biləcəyini düşündüklərini pıçıldayır. Marks dərhal Qrossbart və başqalarının onun yəhudi olduğunu anladığını başa düşür, lakin

Qrossbartın eyhamlarına soyuq reaksiyası kursantın Marksın inancının əslində nə olduğu ilə bağlı çaşmasına səbəb olur. Bu gənci bəyənməyən Marks isə ona cavab verərək özü ilə bağlı həqiqəti demək belə istəmir və çölə çıxır. Qrossbart isə əl çəkmir və sözünə davam edərək, cümə gecələri Yəhudilərin dini ayınlərə getməli olduğunu izah edərək, onun və digərlərinin xüsusi icazəyə ehtiyac duyduqlarını bildirir. Lakin Marks Qrossbartın tələbinə məhəl qoymayıb və kursanta onun və digərləri ilə birlikdə qalıb döşəmələri silə və ya cəza otağına gedə biləcəklərini xatırladayaq deyilməyi buraxmasını bildirir. Qrossbart isə özünün və yəhudi dostlarının haqlı olduqları fikrindən dönmür.

Ertəsi gün Marks kapitan Barretə Qrossbartla olan söhbəti haqqında danışır və onların vəziyyətini izah etmək istəyərkən nədənsə istəmədən onları müdafiə etdiyini fərq edir. Kapitan Barret isə burada heç kimə yaxşı və ya pis mənada xüsusi rəftar göstərilə bilməyəcini bildirir və kursantların özlərinə həftə sonu tətili qazana biləcəyi şərtləri açıqlayır. Kapitan Marksdan “Sən yəhudisən?” deyərək soruşduqdan sonra onun şücaətinə və cəsarətinə heyran olduğunu bildirir. Marks israrla sadəcə onların necə hiss etdiyini bildirmək istədiyini desə də, kapitan Marksı yəhudi əsgərlər üçün narahat olmaqdan çəkindirir. Kapitan yəhudi kursantların qulağına Tanrının yüksək səslə çağırıldığı kilsəyə qaçmalı olduqlarının çox gülməli göründüyünü bildir. Marks isə bu yerdə kapitana düzəliş edir: kilsə yox, sinaqoq.

Həmin axşam Marks işi öz əlinə alır. O, kazarmada məsul vəzifəli kapral Robertə göstəriş verir ki, əsgərlərə kilsə ayinlərində istədikləri vaxt iştirak etməkdə sərbəst olduqlarını xatırlatsın. Xüsusilə, bu axşam ibadətlərə qatılmaq istəyən yəhudilər siyahıya düşmək üçün 19:00-da nizam otağının qarşısına gəlsinlər. Bir az sonra Marks yığılan çarpayılar, vedrələrə tökülən sular, taxta döşəmələri çırpın süpürgələrin səsinə eşitdikdə bayırda gözləyən üç əsgəri görür. Marks Qrossbarta və digər iki yəhudi əsgərə yaxınlaşır və üç gənc Marksı təşəkkür edirlər. Qrossbart Marksı yəhudi yoldaşları olan iki başqa kursantla tanış edir: Nyu Yorkdan olan uzun boylu, cəsədə oxşar siması və dişləri pis olan Larri Fişbeyn və paltarları ilə əsəbi şəkildə qıvranan Maykl Halpern. Marks üç oğlanı da ayınlərə qoşula bilmələri üçün buraxır. Bu xoş axşamda Marks döyüşlər zamanı gördüyü dəhşətlərə baxmayaraq,

ona yumşaqlığını xatırladan bir əlin içinə uzandığını hiss etdiyi bir yuxu görür. Yenilənmiş rifah hissi və milli kimliyini tapma arzusu ilə Marks yəhudi ayinlərində iştirak etmək qərarına gəlir.

Marks ibadətqahda sonuncu cərgədə oturur və iki cərgə qarşısında duran üç gənci müşahidə edir. Din xadimi ayinlərin ilk sətrini səsləndirərkən Qrossbart və Fişbeyn stəkanlarındakı şərabla oynayır. Halpern namaz qılan üç kursantdan yalnız biri idi. Fişbeyn Marksı görəndə gözlərinə inana bilmir və Qrossbarta Marksın burada olduğunu bildirir. Din xadimi Leo Ezra camaata yeməklər haqqında danışmağa başlayır və dinləyicilərinə aldıkları yeməklərlə bağlı tövsiyələr verir. Bu yerdə kursantlar hərbi düşərgədə onlara yeməklərlə bağlı deyilənləri xatırlayırlar: Yaşamaq üçün nə lazımdırsa yeyin, qalanını atın. Din xadimi xidmətdə olan və mübarizə aparan kursantların hər birinə yuxarılardan kömək istəmələrini təklif edir. Qrossbart isə Marksdan yuxarılar deyərkən generalı yoxsa Tanrını nəzərdə tutduğunu soruşur və Marks ona bunu keşisin özündən soruşmasını deyir. Qrossbart bir gün əvvəlki yeməklərin onun və Halpernin qusmasına səbəb olması səbəbindən həkim təyinatı istədiyini bildirsə də, Halpern soyuqdəyməsi olduğunu və buna görə qusduğunu bildirərək rədd cavabı verir. Marks kursantların 18 və 19 yaşlarında olduğunu öyrənir, ona görə də kilsəni tərk etməzdən əvvəl Qrossbartı kişi kimi davranmağa təşviq edir. Marks çıxarkən Qrossbartın Halperni leben deyərək səslədiyini eşidir və bu söz ona nənəsini xatırladır.

Bir həftə sonra kapitan Barret Marksı ofisinə çağırır və anası yeməklə bağlı lənətə gəlmiş konqresmeni çağıran Qrossbart haqqında daha çox məlumat istəyir. Marks vəziyyəti izah etməyə çalışarkən, kapitan olayı şişirdir və Qrossbartı çox pravoslav yəhudi kimi təsvir edir və yəhudi valideynlərin həddən artıq qoruyucu olduğunu iddia edir. Marksın izahatları əsəbi kapitanın qəzəbini daha da artırır: Burada müharibə gedir, o isə gümüş nimçə istəyir! Marks Qrossbartı müdafiə etməyə çalışmaqda davam edir və səsi əvvəlkindən daha yüksəldikcə və daha gurlaşdıqca o, daha da emosional olur. Kapitan Marksı yəhudi ailələrinə qarşı yaxınlığına dair xəbərdar edir və məşq etdikləri atış poliqonuna getməzdən əvvəl ona saldırgan tərəflərini cilovlamağını deyir.

Atış poliqonuna çatdıqda Marks Qrossbartı tapmağa gedir. O, güllə səslərinə baxmayaraq Marksla gizlicə danışmağa çalışan Fişbeynlə qarşılaşır. Fişbeyn Marksdan kursantların Sakit okeana gedib-getmədiklərini öyrənməsini xahiş edir və Marks Qrossbartı kapitanın yanına aparmaq üçün onların söhbətini kəsir. Qrossbart və kapitan Barret düşərgədə kursantlara verilən yeməkləri müzakirə edir və onların nə yeyib nə yemədiklərini bildiyi halda inkar edən Marksı söhbətə cəlb etməyə çalışır. Qrossbart özü və dostları Fişbeyn və Halpernin sadəcə yəhudi kimi yaşamaqlarına icazə verilməsini istədiyini deyir. Kapitan isə Qrossbarta istehzal cavab verərək onu susdurur və Marksın da yəhudi olmasına rəğmən yeməklər haqqında heç narazılıq etmədiyini diqqətə çatdırır. Beləcə qəzəblə maşınına minib oranı tərk edən kapitan Marksla Qrossbartı baş başa qoyur. Marks isə Qrossbartdan valideynlərinin yazdığı məktub haqqında soruşaraq onların konqresmenə məktub yaza bilməcəklərini diqqətə çatdırır. Qrossbartla üz-üzə dayanıb ondan özünün bu məktubu yazıb-yazmadığını soruşduqda, Qrossbart gözlərini qaçırır və məktubu yazdığını etiraf edir. Lakin əməlindən peşman olmadığı bildirən Qrossbart əgər atası o yeməklərin necə olduğunu bilsəydi, həqiqətən də bu məktubu yazardı deyərək özünə haqq qazandırır. Qrossbartın cəsarətli bir addım ataraq etdiyi bu hiyləsindən heyrtlənən Marks isə onu bu məsələ ilə bağlı vicdanı ilə baş başa buraxır.

İki gün sonra Marks Qrossbartdan konqresmenə yazılmış başqa bir məktub alır. Bu məktubda Qrossbartın atası konqresmenə göstərdiyi diqqətə görə təşəkkür edir və oğlunun bütün bəşəriyyətin rifahı naminə dini peşmançılıqlarının əzabını çəkmək üçün ona verilən hər bir yeməyi yeməyə qərar verdiyini bildirir. Eləcə də, Marksa oğluna orduda qarşılaşdığı maneələrdən bəzilərinin öhdəsindən gəlməyə kömək etdiyinə görə təşəkkür edir. Bu məktubla əslində Qrossbartın onun həyatından çıxmağa qərar verdiyini anlayana qədər Marks məktubdan məəttəl qalır. Marksla Qrossbart arasındakı məsafə sonda Marksın ona keçmiş görüşlərində baş verənləri bağışladığını və onunla bağlı yaxşı düşüncələrdə olduğunu hətta heyranlıq duyduğunu deməsi ilə yox olur. Rifahı yenidən təşkil edən Marks məmnunluq hissi ilə işini davam etdirir və yeddi kilo kökəldiyini bildikdə təəccüblənsə də, daha da xoşbəxt olur.

Bir gün, Qrossbart Marksdan ona iki yaxşılıq etməsini xahiş edərək yenidən onun həyatına daxil edir. İlk istəyi o olur ki, özünün və digər kursantların tezliklə Sakit okeana göndəriləcəyi xəbəri doğrudurmu; ikincisi, Qrossbart Sent-Luisdəki qohumları ilə Pasxa yeməyində iştirak edə bilmək üçün həftəsonuna icazəsi istəyir. Marks Sakit okean məsələsi haqqında nəse bildiyini inkar edir məlumatsız olduğunu deyir. İkinci məsələyə isə icazə olmadığı bildirir. Qrossbart bu yox cavab ilə razılaşmasa da Marks ona konqresmenə yazdığı məktubları xatırladaraq yerinə oturur. Qrossbart isə Marksı ona zülm etməkdə günahlandırır və onu özünü günahkar hiss etdirməyə çalışır. Lakin Marks fikrini dəyişmir və gözünün önündən uzaqlaşmasını əmr edir. Sərtliyi qarşısında heyflənən Qrossbart Marksı Hitlerə bənzədir və gözləri dolaraq Marksı tərk edir.

Bu mübahisədən bir saat sonra Marks Qrossbartın balaca bir çanta ilə düşərgəni tərk etdiyini görür. Marks Qrossbartın icazəsi olmadan düşərgəni tərk etmək niyyətində olduğunu başa düşən kimi dərhal ona icazə bileti yazır. Çox keçməmiş Marks yaxşı əməllərinə görə Qrossbartdan bir məktub alır: “Sən yaxşı yəhudisən, serjant. Qəlbinin sərt olduğunu düşünməyi xoşlayırsan, amma sən yaxşı, ləyaqətli insansan.” [30. s 21]. Marks Qrossbartla mübarizəni dayandırmaq qərarından həzz alarkən Qrossbart Marksdan dostları üçün daha iki icazə istəyir. Marks bundan imtina etdikdə isə Qrossbartı həddini aşmaqda günahlandırır. Buna görə də, Qrossbart xalasına yazdığı məktubu çatdırması xahişi ilə öz keçid biletini dostu Halpernə verir. Marks bir qədər tərəddüd etdikdən sonra Halpern və Fişbeyn üçün də icazə kağızı yazır.

Marks daha sonra düşərgənin yaxınlığındakı barda pivə içərkən qərarını düşünür və həmişə mərhəmətin ədalətdən üstün olduğunu deyən nənəsini xatırlayır. Ertəsi gün Marks həmkarından kursantların hamısının tezliklə Sakit okeana göndəriləcəyini öyrənəndə isə sanki Halpern, Fişbeyn və Qrossbartın atalarıymış kimi təəccüb hiss edir.

Bu xəbəri öyrəndiyi gecə yatmaq üzrə olduqları vaxt Qrossbart Marksın çarpayısının yanında görünür. Qrossbart Marksa hara gedəcəklərini öyrəndiyi anda Halpernin çarpayısında çökmüş bir vəziyyətdə ağladığını deyir. Marks əvvəlcə

Qrossbartın Halpern haqqında yalan danışdığını düşünsə də, tezliklə onun həqiqəti dediyini anlayır. Qrossbart dərhal Marksın bu yerdəyişməni dəyişdirmək səlahiyyətinin olub-olmadığını soruşur və Marks təəssüf içərisində izah edir ki, bir möcüzə üçün dua etməkdən başqa görüləsi bir işləri yoxdur. Qrossbart getməzdən əvvəl Marksa dibində nəmli yağ ləkəsi olan və içində bir rulon yumurta yerləşən bir kağız torba verir. Marks Qrossbartın xalasının Pasxa yeməyində yumurta rulonları verməsindən təəccüblənir və ondan səbəbini soruşur. Qrossbart isə xalasının evdə olmadığını, dəvətin tarixini səhv oxuduğunu izah edir. Qrossbartın bu suiistifadəsindən qəzəblənən Marks onun köynəyinin yaxasından tutaraq onu hədələyir və bu cür şər əməllərdən uzaq durmağını tələb edir. Qrossbart otağı tərk etdikdən sonra Marks qəzəb içərisində yumurta rulonu olan çantanı pəncərədən atır. Ertəsi gün səhər Marks kazarma ətrafındakı ərazidən zibil yığarkən yumurta rulonunu tapıb çox sevinən bir kursantın böyük fəryadını eşidir.

Bir həftə sonra Marks bütün kursantlara Kaliforniyadakı Stounmen düşərgəsinə, sonra isə Sakit okeana getmə göstərişi verilən əmrləri oxuyur. O, bilərəkdən qeyd edir ki, Nyu-Cersi ştatının Fort Monmut şəhərinə gedən Qrossbartdan başqa, bütün kursantlar bu əmrə tabedir. Marx çavuş Raytlara zəng edərək burada Avropadakı döyüşdə qardaşı öldürülmüş Şeldon Qrossbar adlı yəhudi bir kursant olduğunu və bu səbəbdən Sakit okean yerinə Monmausa təyinatını dəyişmək istədiyini bildirir. Həmin gecə Qrossbart Marksın qarşısında və onu təhqir edərək deyir: “Səninlə görüşdüyüm günə lənət edirəm, Marks!” [30. s28]. Marks Qrossbartla mübahisə etməkdən boyun qaçırır və onu hər şeyin yaxşı olacağına əmin edir. Marks hekayəni digər kursantların talelərini əllərindən gəldiyi qədər qəbul etməyə çalışmaqlarının təsviri ilə bitirir. Nəhayət o və Qrossbart isə öz talelərini qəbul etmək üçün əllərindən gələni edirlər.

“Epşteyn” (*Epstein*) isə topluya daxil olan üçüncü hekayədir və yaşlı bir cütlüyün illərdir davam edən evliliklərinin heç kimin təxmin edə bilməyəcəyi bir sınaqdan keçmələrindən bəhs edir. Evliliklərinin böyük bir sarsıntı keçirməsiylə xoşbəxt ailə tablolarının pozulmağa başlaması, şübhələr və ardından ərinin keçirdiyi krizlə əllərindəkilərin dəyərinin təkrar anlaşılmığı əsərdə əksini tapan əsas

məqamlardandır. 59 yaşlı obrazımız üstləndiyi məsuliyyətlərdən sıxılır və həyat yoldaşına xəyanət edir. Əsərin süjet xəttində hadisələrin axışı və nəticəyə bağlanması sadə bir dillə nəql edilir. Bu yerdə sınaqdan müvəffəqiyyətlə keçənlərin keçə bilməyənlərə başbiləncəsinə və özündənrazı davranışlar göstərmədən dərs verdiklərini görürük. Rotun bu hekayəsində çatdırmaq istədiyi əsas ideya hər an və haradan bizləri necə bir sınağın gözlədiyini bilməməyimizdir.

“İnsanı oxuduğu mahnıya görə tanıya bilməzsən” (*You Can't Tell a Man by the Song He Sings*) isə nadinc məktəblilərin dostluq münasibətləri fonunda dövlət və ideologiya haqqında yazılmış ciddi bir hekayədir. Rot bu hekayəsində siyasəti ön plana çəkir lakin bunu məktəbli şagirdlər vasitəsilə həyata keçirir. Məktəbdəki adi bir hadisəylə ABŞ-ın o dövrki idarəçiliyini tənqid etmişdir. Burada müəllif bir növ, məktəbi və məktəb idarəçiliyini ABŞ siyasəti ilə, şagirdləri isə onlara baş qaldıran, onlardan narazı olan xalqla simvollaşdırmışdır. Hekayədə dostlar arasındakı yol ayrırımları haqqında da danışaraq ortaq məqsəd uğrunda hərəkət edənlərin belə öz aralarında necə bölünə biləcəyinə işarə etmişdir.

Kitabın sonuncu hekayəsi “Fanatik Eli” (*Eli, the Fanatic*) adlanır və Rotun paranoyya və qorxu mövzularına diqqət yetirdiyi, oxucunu sarsan bir hekayəsidir. Hekayədə bir Amerikan qəsəbəsinin orta təbəqəli, dünyəvi sakinlərinin ən çox qorxduqları şey başlarına gəlir və radikal bir yad şəxslə qarşılaşmaları onların din, başqalıq və aiddiyyat haqdakı düşüncələrini alt-üst edir. Bu kiçik qəsəbədə Yəhudi olmayanlar, asimilyasiya olmuş Yəhudilər və milli kimliklərini itirdikləri üçün camaatı narahat edən qonşu yəhudilər arasındakı ortaq razılığa gəlmə cəhdlərinin şahidi oluruq. Bu razılaşmanı həyata keçirməyə çalışan isə yerli xalq arasına qarışıb asimilyasiya olmuş Yəhudi əsilli vəkil Elidir. Vudenton qəsəbəsinə gələn bu “yad” hər şeyi alt-üst edir və əhalinin bütün adət-ənənələrini pozur. Eli əhalinin qorxuları qazıb çıxardır. Bu qorxular qəsəbədəkilərin dini inancları üzərində dayanır və gələn “yad” bu anlamda dincliyi poza biləcək bir “özgəsi” kimi görünür. Əsərdə verilən əsas sual kimin hara aid olmağı, hansının nə qədər və görə özgəsi olmağıdır. “Yad”ın gerçəkdə heç də düşünüldüyü kimi olmamağı isə Rotun oxucularına sürprizi olur.

Əsərdəki hadisələr 1948-ci ildə Oudenton adlı şəhəratrafi icmada baş verir. Baş qəhrəman Eli Pek vəkilidir və o, hamilə arvadı ilə birlikdə bir yəhudi məhəlləsində yaşayır. Uşaqlara ravvin olmağı öyrədən Yeşiva adlı yəhudi internat məktəbində bəzi problemlər olur. Əslində isə bu köçkün uşaqlar İkinci Dünya Müharibəsi zamanı Avropada öldürülən yəhudilərin sağ qalan nəsilləridirlər. Problem ondadır ki, onlar həddən çox ənənəvi yəhudi insanı görünüşündədirlər. Buna görə də onların geyimi və adət-ənənələri Oudentonun cəmiyyətdən assimilyasiya olunmuş sakinlərinin unutmağa ümid etdikləri etnik keçmişi oyadır. Məsələn, məktəbin rəhbərlərindən biri tünd kostyum və ənənəvi Talmud papağı taxır.

Yəhudi icması bu məktəbin mövcudluğuna öyrəşə bilmir və Oudenton Yəhudiləri ilə danışması üçün Elini seçirlər. Məsələ hamısı üçün aydındır ki, münaqişə iki yəhudi vətəndaş qrupu arasındadır. Rot Oudenton yəhudilərini yalnız ailəvi və sosial ənənəvi dəyərləri tanıyan qəzəbli orta sinif yəhudiləri adlandırmışdır. Bundan əlavə, Rot şəhərin adını Oudenton yəni taxta şəhər qoymaqla buranın mədəniyyətsiz, dözümsüz, əyilməz yəhudi sosial alpinistlərinin yaşadığı bir əyalət qismində təsvir etmişdir.

Geriyə nəzər salsaq, qurucu yəhudilər Amerikada doğulub böyüyən yəhudilərdir və onlar bir çox cəhətdən çətinliklə qazandıqları var-dövlətlərini təhlükə altına salacaq və protestant qonşuları tərəfindən qəzəblə qəbul ediləcək bir məktəbin mövcudluğundan qorxurdular. Digər tərəfdən, icma üzvləri bu yerin müasir icma olduğunu düşünür, ailələrinin olduğunu və vergi ödədiklərini iddia edərək məsələyə burjua perspektivindən yanaşırlar.

Tarixi baxımdan vəziyyətin bir qədər ironik olduğu isə açıq-aydın görünür. Belə ki, Birləşmiş Ştatlarda nasist üzvlərdən xilas olduqları, təhlükəsiz Avropa yəhudiləri qrupu var. Onlardan başqa, digər yəhudilərin olması səbəbindən təhlükədə olduqlarını hiss edən Amerika yəhudilərinin də müxalifəti var. Məntiqi nəticə isə budur ki, yəhudilər yəhudiləri hədələyir. Amerika yəhudiləri çoxluğun rolunu qəbul edir və öz yəhudi dəyərlərini rədd edərək ağdərili amerikalıların sahib olduqlarına

inanırlar. Bu yeni dəyərlərin mənimsənilməsi isə onların sosial bəyazlaşma yəni əsas ağdərili cəmiyyətə integrasiyası prosesinə böyük ölçüdə təsir etmişdir.

Elinin məktəbin alman müdiri cənab Leo Tzuref ilə olan görüşlərindən bir nəticə çıxmadığından o, icma üzvləri arasında daha da isterik və şübhəli bir vəziyyətə düşür. Bir gün indi tək olan Eli gələcəyin yüz kiçik uşağı olacaq. O uşaqlar ki, balaca yamaykalılarla birlikdə Kouç Haus Roudda İbrani dili dərslərini öyrənəcəklər. Və ən əsası da budur ki, bir müddət sonra bu sizlərə komik gəlməyəcək. Eli və qonşularından biri arasındakı dialoqda icmanın məktəblə əlaqədar həyəcan təbillərini necə çaldığını və icma üzvlərinin cəhalətini göstərməkdədir.

- “Bəs papaqlı adam, papaqlı adamı gördün?
- Hə, o yatırdı.
- Eli papaqla yatır?
- Papaqla yatır.
- Lənət olası fantiklər. Bu iyirminci yüz ildir, Eli. Tezliklə bütün Yeşava oğlanları qəsəbəyə tökülüşəcək. Sırada onların qızlarımızın arxasında qaçmaqları gəlir.” [30. s..258]

Elinin qonşuları dəfələrlə problemin yekun həllini tələb edir və bir-birinin ardınca Eliyə zəng vuraraq mövcud vəziyyət barədə soruşurlar. Aydınır ki, qonşular bu məktəb məsələsinə görə həqiqətən qorxur və vahiməyə düşüblər. Lakin Eli bütün isə bir çox cəhətdən bu vəziyyətdən narahatdır. Axı Eli özü yəhudidir, eləcə də, cənab Tzuref və uşaqlar da yəhudidir. Bu gərgin vəziyyətə görə Eli evdə də aqressivdir. Hamilə arvadı Miriamın hər hərəkətindən qıcıqlanır və buna görə də özünə qəzəblənir. Vudenton ərazisi sakinlər tərəfindən proqressiv şəhəratrafi icma hesab edilməsinə baxmayaraq, Eli nə edəcəyini bilmir. Lakin Eli güman edir ki, şəhərin tərəqqisi onun qorxuları ilə hədsiz dərəcə məhdudlaşır.

Süjet ilərilədikcə Eli mövcud vəziyyətdən daha ümitsizləşir və qonşularının əksəriyyəti bir həll tapması üçün ona təzyiq göstərir. Bu hissədə Filip Rot ilk dəfə Aleksis de Tokvilin istifadə etdiyi çoxluğun tiranlığı anlayışından istifadə edir və Elini hekayədəki ən təhqiramiz ittihamı elan etməyə məcbur edir. Bu hadisə Eli cənab

Tzurefə yalnız hər ikisi də digərlərini təhdid etməmək və ya bir-birini incitməmək üçün bəzi bayağı əməllərindən əl çəkdikləri təqdirdə yəhudilər və qeyri-yəhudilərin yan yana sülh içində yaşayacağını təklif etdikdə baş verir. Elinin fikrincə yalnız bu zaman yəhudi zülmü ortadan qalxa bilər: “Bəlkə də müharibədən əvvəlki Avropada belə şərait olsaydı, sizlərin və o 18 uşağın qurban verildiyi yəhudi xalqına qarşı zülm bu cür müvəffəqiyyətlə gerçəkləşməzdi – hətta ümumiyyətlə həyata keçirilə bilməzdi.” [30. s. 262]

Bundan başqa, Eli məktəbdə cəmiyyətə tolerantlıq gətirəcək şərtləri də təqdim edir: “Yeşavalılar Vudenton küçələrində və mağazalarında XX Amerika həyatı ilə uzlaşan paltarlar geyinəcəkləri təqdirdə xoş qarşılanırlar.” [30. s. 262] Bu, həqiqətən də qonşuluq dəyərləri üçün təhlükəni təmsil edən və cəmiyyətin fərqli geyinməsini istədiyi papaqlı adamlara üstü örtülü bir işarədir.

Öz zəifliyinə heyrlənən və qəzəblənən Eli papaqlı adamlara öz şkafindan yeni kostyumlar vermək qərarına gəlir. O, cənab Tzurefə danışıqların çətinliyini azaltmağa, həmçinin bu mübahisədən bu yolla qurtulmaq üçün çox çalışır. Elinin mübahisələrin qarşısını almaq söylərinə baxmayaraq, məhəlləni iki şey maraqlandırır: onlar nə vaxt gedəcəklər və buranın onlara görə bir icma olduğunu düşünmürlər. Yeşivaya qarşı arqumentlər hələ də qeyri-müəyyən və mənasızdır. Eli isə bu mübarizədəki məqsədi barədə tərəddüd içindədir. Axı faktlar göz qabağındadır – Eli də onlar kimi yəhudidir. Sual isə çox sadədir: onda niyə Eli öz xalqına, yəhudilərə qarşı durmalıdır? Elinin hansı yəhudi vətəndaş qrupunu seçəcəyini bilməməsindən başqa həqiqətən də heç bir səbəb yoxdur.

Papaqlı adam sonda Elinin ona verdiyi kostyumu geyinir və öz görüşündəki dəyişimi və onlara inteqrasiya olduğunu göstərmək üçün məhəllənin bütün küçələrini gəzir. Həmin günün axşamı isə kişi köhnə qara paltarını və böyük problemlərə səbəb olan qara papağını bir qutuya qoyaraq Eliyə qaytarır. Eli qutunun niyə ona verildiyi ilə maraqlanır və içində o köhnə paltarı geyinmək istəyi olduğunu hiss edir. Sonda hislərinə məğlub olaraq bunu edir və güzgüdə özünə baxır. Sonra isə Eli əynində həmin qiyafə ilə evdən çölə çıxır və məhəllədə qaçmağa başlayır. Elinin özündən

başqa hamı onun sinir krizi keçirdiyini düşünür. Eli isə qara paltarları sanki öz dərisiymiş kimi hiss edirdi. Uzun müddətdir ki, ilk dəfə o, özünü bu qədər rahat hiss edirdi. Eli sanki cəmiyyətin iradəsinə zidd olaraq özünü yenidən yaradır və bununla da öz normallığı tərk edirdi. Bununla da, Elinin hansı cür yəhudi olduğuna qərar vermək mübarizəsi dəlilik içində sona çatır. Amma bir çox cəhətdən adi qara kostyum içindəyənkən doğan bu dəlilik azadlıq dəliliyi, seçim azadlığı və şəxsiyyət sərbəstliyi dəliliyi idi.

Eli tamamilə fərqli bir insana çevrilir. Orijinal sosial roldan fərqlənmə demək olar ki, paltarların dəyişməsiylə baş verir. Əsərdə asimilyasiyanın təhlükələri, öz irsindən üz döndərməyin mənəvi bədəli, bir növ, kollektiv yaddaş və məsuliyyət tərəfinə keçid kimi şərh olunmuşdur. Elinin əsl şəxsiyyəti içində dərin kök salmış qaralığ yəhudilikdir və bu eyni zamanda Elinin davam etdirməli olduğu özül kimlik, yəhudi kimliyidir.

Bu üç novellanın baş qəhrəmanları olan Nil, Ozzi və Eli üçün ümumi bir çox cəhətlər mövcuddur. Belə ki, Nil, Ozzi və Elinin hər üçü daxilən narahatdırlar. Onlar yəhudiliklərindən narahatdırlar və buna görə də yəhudiliklə bağlı məsələlərinə dair bir qərara gələ bilmirlər. Məsələn Nil Kluqman sevgilisi Brendanı yeni burnu, sosial mövqeyi və yəhudi olmasını inkar etməsi kimi məsələlərdə çox tənqid edir. Brendanın yəhudiliyinə yanaşması Nilin də öz yəhudi kimliyini qiymətləndirməsinə təsir göstərir. Nil Brendanı tənqid edir, digər tərəfdən də yəhudi kimliyi ilə heç bir problemi olmadığı üçün ona paxıllıq edir. Nil Amerika cəmiyyətində yəhudi kimliyinə yeni baxış axtaran şikayətçi bir yəhudidir. Bununla belə, Nilin bu istəyi həyata keçə bilmir, çünki Ozzi və ya Eli kimi qəti bir şey etməyə cəsarəti yoxdur. Nil ilə yanaşı, Ozzi də yəhudi məsələlərinə dair narahatlığına bir həll tapmağa çalışır və Ravvinin fiziki hücumuna radikal cavab verməklə buna qismən müvəffəq olur. Nilin əldə edə bilmədiyi şeyi Ozzi intihar edəcəyi ilə hədələməklə çox pragmatik bir şəkildə edir. Lakin bundan fərqli olaraq, Eli Yeşiva məsələsini həll etmək üçün onu seçən məhəlləsinin təzyiqi altında qaldıqda Yəhudi kimliyinin dəqiq tərifinə daha da yaxındır. “Mədəni bir çarpaz geyim” kimi şərh edilən daha sonrakı geyim dəyişikliyi onun basdırılmış şəxsiyyətini sərbəst buraxır və Nil və Ozzi ilə müqayisədə söylərini

xeyli azaldır, çünki Eli insanlara Yəhudi kimliyinə orijinal münasibət baxımından əhəmiyyətli dərəcədə dəyişən yeganə şəxsdir. Ümumiyyətlə, kitaba daxil olan novella və hekayələrin hər biri İkinci Dünya Müharibəsindən sonrakı Amerika yəhudilərinin dini kimliyi məsələsinə itfah olunub. Üç əsas personaj – Nil, Eli və Ozzi Qərb dünyəvi aləmində layiqli yer tapmağa çalışan müxtəlif tipli Amerika yəhudiləri stereotipinə uyğun gəlirlər. Həmçinin, bu üç personaj şəxsiyyət axtarışının üç mərhələsini simvollaşdırır. Nil heç nəyi dəyişməkdə müvəffəq deyil, Ozzi isə cəsarətlə hörmətli Ravvinə qarşı çıxır. Eli isə şəxsiyyət axtarışının üçüncü və ən əhatəli mərhələsini təmsil edir. O, icmasının tələblərini boğur və sonda Elinin yəhudi-amerikan cəhdi ilə birbaşa əlaqəli olan orijinal və təhlükəsiz yəhudi kimliyini tapmağa müvəffəq olur.

Əsərlərinin sonu həmişə gözlənilməz lakin bir o qədər də təəssüf doğuran sonlarla bitən müəllif “The Paris Review” jurnalında Hermion Liyə verdiyi müsahibəsində “Haçansa ancaq sonunu xəyal etdiyiniz hekayə işləmişinizmi?” sualına “Xatırladığım qədəri ilə yazdığım bütün əsərlərə sonunu xəyal edərək başlamışam. Ola bilər ki, birinci səhifə, giriş kimi nəzərdə tutduğum hansısa təsvir bir müddət sonra əsərin iki yüzüncü səhifəsi olsun, amma planlaşdırdığım sonluq nadir hallarda, o da nisbətən dəyişir.” [27] cavabını vermişdir.

Ümumiyyətlə, Filip Rot əsərlərində siyasətə – xüsusilə də, İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı ABŞ-ın daxili və xarici siyasətinə çox yer ayırmışdır. Eləcə də, müxtəlif tarixi dövrlərdə ABŞ əhalisinin üzləşdikləri qorxu və paranoyyalara da toxunmuşdur. Tədqiqata cəlb etdiyimiz “Əlvida, Kolumbus” kitabı da bu baxımdan xüsusi maraq doğurur. Tədqiqatımız nəticəsində, Rotun yaratdığı qəhrəmanların əsas xüsusiyyətlərindən biri onların sanki, tanış, doğma olduqları, bir növ, içimizdən biri yaxud bir neçəsini təmsil etməsidir desək yanlışdır. Göründüyü kimi, onun xarakterləri heç də həmişə gözlənilməli kimi əxlaqi baxımdan yüksək olmaya yaxud kitabları xoşbəxt sonla bitməyə bilir. Bununla belə, müəllifin qələmindən çıxan bütün əsərləri geniş oxucu kütləsinin sevgisini qazanmağı bacarmış və tənqidçilər tərəfindən çoxsaylı mükafatlara layiq görülmüşdür.

NƏTİCƏ

Məlum olduğu kimi, İsrail yarandığı gündən yəhudi əhalisini Fələstin əhalisinə qarşı tarazlaşdırmaq və çoxluğu birləşdirmək üçün dünyadakı bütün yəhudiləri gəlib İsrailə yerləşdirməyə çağırırdı. Lakin fərqli mədəniyyətlərdən olan bu yəhudilər İsraildə şəxsiyyət böhranının yaranmasında katalizator rolunu oynadılar. Bu gün İsrailin ən böyük sosial böhranlarından birinin şəxsiyyətlə bağlı olduğunu demək yanlış olmaz. İsrail kimliyini dini mənə daşıyan yəhudi kimliyindən ayırmaq çox çətindir və bu vəziyyət İsrail cəmiyyətini İsrail milləti və Yəhudi xalqı ikiliyinin içərisinə həbs edərək bir etnik qrup olaraq Yəhudilər arasında dini-dünyəvi fərqlilik xətlərinin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Dini mənsubiyyətlə bağlı bu fərqlilikdən də əlavə olaraq, İsrail yəhudilərinin sosial-mədəni fərqləri də həllini gözləyən başqa bir kimlik problemidir. Bu baxımdan əsrlər boyu bütün dünyaya yayılmış yəhudiləri bir araya gətirmək, bir qazanda əritmək sadəcə bir ideal olaraq qalmaqdadır.

Dünyanın dörd bir küncünə səpələnmiş yəhudi xalqının uğradığı assimilyasiya prosesini yazdığı əsərlərdə ironik şəkildə təsvir edən yazıçılar arasında Filip Rot xüsusi yer tutur. Bir xalq olaraq yəhudilərin tarix boyu sürdükləri köçəri həyat, uğradıqları haqsızlıq və faciələr, yəhudi kimliyi məsələləri müəllifin yaradıcılığından qırmızı xətlə keçməkdədir. XX əsrin II yarısı Amerika ədəbiyyatında Filip Rot dilini senzura etməyən, mübahisəli mövzulara toxunmaqdan və düşünmədən danışmaqdan çəkinməyən xüsusiyyətləri ilə diqqət çəkmişdir.

Müəllifin yaradıcılığında ilk qələm təcrübəsi olmasına baxmayaraq, “Əlvida, Kolumbus” kitabı əllinci illər Amerikasında mühacir həyatı sürən yəhudilərin yaşayış tərzini ən gözəl və dərin təsvir edən əsərlərdən biri kimi yüksək ədəbi dəyərə malikdir. Filip Rotu ədəbiyyat səhnəsinə çıxaran, “Milli Kitab Mükafatı”na (*National Book Award*) layiq görülən bu əsər nəşr olunduğu vaxtdan bu günə kimi öz heyranizliyindən və universallığından heç nə itirməmiş bir novella və beş hekayədən ibarətdir.

Tədqiqatlarımız kitaba adını verən “Əlvida, Kolumbus” adlı novellanın sevib-sevilmək hissini yeni kəşf edən iki gəncin həyəcan dolu, kədərli hekayəsinin fonunda Amerikan-Yəhudi orta təbəqəsinin sosial status, ailə, kişi-qadın münasibəti

haqqındakı baxışlarına müəllifin necə şübhə ilə yanaşdığını müəyyən etmişdir. Hər ikisi Yəhudi olmasına baxmayaraq bu iki gənc arasındakı sosial fərq sonda onların ayrılığı ilə nəticələnir. Novellanın təhlili zamanı Rotun bu əsərdə Yəhudi kimliyindən narahatçılıq və şikayətçi olmaq kimi motivləri işlədiyini aydınlaşdırdıq. Novellada müəllifin Brendanın timsalında öz milli kimliyindən qaçan, Nilin timsalında isə etnik kökünə bağlılıq nümayiş etdirən Yəhudi kimliyi ilə bağlı bir-birinə zidd iki baxışı təqdim etdiyi nəticəsinə gəldik.

Toplunun “Əqidə müdafiəçisi” adlı ikinci hekayəsi peşəsinin qatı qanunları ilə mərhəmət duyğusunun arasında tərəddüddə qalmış Natan Maks adlı çavuşun hislərini təsvir edir. Əsərin təhlili zamanı Rotun tabeliyindəki əsgərlərinin müharibənin ən qızgın yerinə göndərilməsi göstərişi qarşısında əmr və vicdan arasında qalan çavuşun yaşadığı gərginlikləri təsvir etməklə müharibə dəhşətlərini göstərməyə çalışdığı qənaətinə gəldik. Eləcə də, özünü sərt və qəddar kimi göstərməyə çalışan çavuş Natanın tanış olduğu Yəhudi kursantların onun içindəki milli kimlik hislərini oyatdığını və həmyerlilərinə qarşı mərhəmət göstərdiyini müəyyənləşdirdik.

“Yəhudilərin dönüşü” (*The Conversion of the Jews*) hekayəsində baş qəhrəman azyaşlı Ozzi din xadimindən heç kimin cəsarət edib soruşmadığı təhlükəli suallar soruşur. Dinin sorgulanması və inancın səbəb olduğu yanlışlıqlar kimi problemləri əks edildiyi bu hekayədə azyaşlı bir uşağın əsrlərdir gözlərini dəxi qırpmadan inandıqları məfhumları şübhə altına alaraq din xadimini, ailəsini və böyük bir camaatlığı dindən döndürdüyü qənaətinə gəldik. Rotun bu hekayəsində dinə kor-koranə bağlanaraq onları həqiqət sanıb heç bir güzəştə getməyən insanları tənqid etdiyini hesab edirik.

“Epşteyn” isə yaşlı bir cütlüyün illərdir davam edən evliliklərinin ərin həyat yoldaşına xəyanəti nəticəsində heç kimin təxmin edə bilməyəcəyi bir sınaqdan keçmələrindən bəhs edir. Bu hekayədə həyat sınaqlarından müvəffəqiyyətlə keçənlərin keçə bilməyənlərin başbiləncəsinə və özündənrazi davranışlar göstərərək dərs vermələrinin tənqid olunduğu nəticəsinə gəldik. Eləcə də, Rotun bu hekayəsində çatdırmaq istədiyi əsas ideyanın hər an və haradan bizləri necə bir sınağın gözlədiyini bilməməyimiz olduğunu hesab edirik.

“İnsanı oxuduğu mahnıya görə tanıya bilməzsən”də nadinc məktəblilərin dostluq münasibətləri fonunda dövlət və ideologiya haqqında ciddi fikirlər öz əksini tapmışdır. Rot bu hekayəsində siyasəti ön plana çəkmiş və məktəbdəki adi bir hadisəylə ABŞ-ın o dövrki idarəçiliyini tənqid etmişdir. Bu hekayədə müəllifin məktəbi və məktəb idarəçiliyini ABŞ siyasəti ilə, şagirdləri isə onlara baş qaldıran, onlardan narazı olan xalqla simvollaşdırdığı nəticəsinə gəldik.

Kitabın sonuncu hekayəsi olan “Fanatik Eli”də isə paranoyya və qorxu mövzularına diqqət yetirildiyi, eləcə də, Yəhudi olmayanlar, asimilyasiya olmuş Yəhudilər və milli kimliklərini itirmiş Yəhudilər məsələlərinə xüsusi diqqət yetirildiyini müəyyənləşdirdik. Həmçinin, özü də əslən yəhudi olan baş qəhrəman vəkil Elinin qəsəbədəki iki bir-birinə zidd gedən tərəf arasındakı münaqişədə bitərəf qalmaq cəhdlərinin sonda onu dəli vəziyyətinə gətirərək yalnız daxilində gizlətdiyi yəhudi kimliyini sərbəst buraxması ilə rahatlıq tapa bildiyi nəticəsinə gəldik.

Ümumiyyətlə, Filip Rot əsərlərində siyasətə – xüsusilə də, İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı ABŞ-ın daxili və xarici siyasətinə çox yer ayırmışdır. Tədqiqatımız nəticəsində, “Əlvida, Kolumbus” kitabında Rotun yaratdığı qəhrəmanların əsas xüsusiyyətlərindən birinin onların sanki tanış, doğma olduqları, içimizdən biri yaxud bir neçəsini təmsil etməsidir desək yanılmarıq. Kitabın analizi zamanı onun xarakterlərinin heç də həmişə gözlənilməli kimi əxlaqi baxımdan yüksək olmaya yaxud hekayələrinin xoşbəxt sonla bitməyə bildiyi qənaətinə gəldik. Bütün sadalananlarla yanaşı, Filip Rotun qələmindən çıxan bütün əsərləri geniş oxucu kütləsinin sevgisini qazanmağı bacarmış və tənqidçilər tərəfindən çoxsaylı mükafatlara layiq görülmüşdür.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində:

1. Bellou S. Seçilmiş əsərləri. Bakı: Şərq-Qərb., 2005. 147 s.
2. Rot F. Əlvida, Kolumbus. Bakı: Parlaq İmzalar,. 2017. 256 s.
3. Rüstəmov Q. Gələcəyin tarixi. Bakı: Mütərcim, 2016, s. 335.

Türk dilində:

4. Kalay F. Şu Philip Roth Ne İster? İstanbul: Çizgi Kitabevi,. 2016. 311 s.

Rus dilində:

5. Апдайк Дж. Кролик, беги, Рот Ф. Она была такая хорошая / Дж. Апдайк, Ф. Рот. -М.: Физкультура и спорт, 1991. 448 с.
6. Ващенко А.В. Америка в споре с Америкой / А.В.Ващенко. М.: Знание, 1988.- 64 с.
7. Дэвис К. В. Филипп Рот «главный» еврейский писатель Америки / К.В. Дэвис// Корни. - 2004. - июль-сентябрь № 23. - С.160-166.
8. Ефимов И. Филипп Рот (1933–): [о жизни и творчестве американского писателя Ф. Рота] // Иностранная литература. 2014. № 4. С. 194–221.
9. Карасик О.Б. «Американская мечта» в романах Ф. Рота // Ученые записки Казанского университета. Том 153. Серия Гуманитарные науки, книга 2. Казань, 2011. С. 210–219.
10. Карасик О.Б. Этническое своеобразие романов Филиппа Рота: Дис. канд. филол. наук. Казань, 2006. 156 с.
11. Карасик О.Б. Романы Филиппа Рота: к вопросу об автобиографизме творчества. М.: Вестник Московского государственного областного университета, 2009.
12. Коновалова Ж.Г. «Американская мечта» в художественнодокументальной литературе США второй половины XX века: Дис.: кандидата филологических наук. – Казань, 2009. – 213 с.
13. Мулярчик А.С. Современный реалистический роман США, 1945 1980 / Мулярчик А.С. -М.: Высшая школа, 1988. - 174 с.

- 14.Мулярчик А.С. Послевоенные американские романисты / А.С. Мулярчик
-М.: Художественная литература, 1980. 279 с.
- 15.Пальцев Н. Цена смеха или магические зеркала Филипа Рота // Рот Ф.
Болезнь Портного. Профессор желания. Прощай, Коламбус. Вильнюс:
Полина, 1994. С. 5-10.
- 16.Тлостанова М.В. Проблема мультикультурализма и литература США
конца XX века. М.: ИМЛИ РАН, Наследие, 2000. 400 с.

İngilis dilində:

- 17.Baum, Steven K., et al., editors. Antisemitism in North America: New World,
Old Hate. Brill, 2016.
- 18.Berman, Jeffrey. "Revisiting Roth's Psychoanalysis. The Cambridge
Companion to Philip Roth, edited by Timothy Parrish, 2007, pp.94-111.
19. Bloom, Kathryn Ruth. "The Secret Hasid: Reading Roth's 'Eli, the Fanatic' as
a Kabbalistic Text." Philip Roth Studies, vol. 11, no. 2, July 2015, pp. 67–76.
20. Budick, E. Miller. B. Ideology and Jewish Identity in Israeli and American
Literature. State University of New York Press, 2001.
21. Budik, Emily (2000). "Philip Roth" The Columbia Companion to the
Twentieth- Century American Short Story Ed: Blanche H. Gelfant and
Lawrence Graver New York: Columbia University Press 487-490
22. Dan I. In Defense of Philip Roth /1. Dan // Chicago Review. 1964. -№ 17. - P.
84-96.
23. Denby D. The Gripes of Roth. Rev. of The Facts by Philip Roth / D. Denby //
New Republic 1989. - November, 21.- P. 3 7-40.
24. Edwards, Herbert W. "Violence, Affluence and the Cultural Revolution: I.
War and Domestic Disorder". Backgrounds of American Literary Thought.
Englewood Cliffs: N.J.: Prentice-Hall, 1974. 520-551.
25. Howe, Irving. "Phillip Roth Reconsidered." Philip Roth: Modern Critical
Views. Ed. Harold Bloom. New York: Chelsea House, 1986.
26. Kimmage, Michael (2012). In History's Grip: Philip Roth's Newark Trilogy,
Stanford: Stanford University Press.

27. Lee, Hermione. Philip Roth. London: Methuen, 1982.
28. Nilsen, Helge Normann. "A Struggle for Identity: Neil Klugman's Quest in 'Goodbye, Columbus.'" *The International Review* 12 (1985): 97-101.
29. Nobel Prize in Literature 1976 – Press Release. Retrieved 26 August 2015.
30. Roth F. *Goodbye, Columbus: And Five Short Stories*. UK: Vintage Books, 1993. 224 p.
31. Roth P. *American Pastoral*. New Ed edition, Vintage, 1998.
32. Roth P. *Portnoy's Complaint*. New Ed edition, Vintage, 1995.
33. Roth P. *Reading Myself and Others*, Cape, 1975, pp.149-171.
34. Roth, Philip. *Operation Shylock*. New York: Vintage, 1993., s. 34
35. Roth P. *Sabbath's Theater*. Vintage, 1996.
36. Rudnytsky, Peter L. "Goodbye, Columbus: Roth's Portrait of the Narcissist as a Young Man". *Twentieth Century Literature*. 51.1 (2005): p. 25-44. 20 December 2006.
37. Shechner, Mark. "Roth's American Trilogy." *The Cambridge Companion to Philip Roth*. Ed. Timothy Parrish. Cambridge: Cambridge UP, 2007. 142-157.
38. Simon, Elliott M. "Philip Roth's 'Eli, The Fanatic': The Color of Blackness." *Yiddish* 7.4 (1990): 39-48.
39. Steed, J. P. "The Subversion of the Jews: Post-World War II Anxiety, Humour, and Identity in Woody Allen and Philip Roth". *Philip Roth Studies*. 1.2 (2005): p. 145-162. 20 December 2006.
40. Steinberg, Gillian. "Philip Roth's 'Defender of the Faith': A Modern Midrash". *Philip Roth Studies*. 1.1 (2005): p. 7-18. 20 December 2006.
41. Walden, Daniel. "Goodbye, Columbus, Hello Portnoy, and Beyond: The Ordeal of Philip Roth." *Studies in American Jewish Literature* 3.2 (1977-78): 3-13.
42. Wilson, Matthew. *Resisting Allegory; or, Reading 'Eli, The Fanatic' in Tel Aviv*. *Prooftexts* 21 (2001): 103-112.

43. Wirth-Nesher, Hana. "Resisting Allegory: Or, Reading 'Eli, the Fanatic' in Tel Aviv". *Prooftexts: A Journal of Jewish Literary History*. 21.1 (2001): p. 103- 112. 20 December 2006.

İnternet resursları:

44. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/apr/03/new-biography-unveils-philip-roth-as-misogynist-tell-me-something-i-dont-know>
45. <https://www.theatlantic.com/culture/archive/2013/03/philip-roth-80th-birthday/317221/>
46. <https://edebiyatqazeti.az/news/diger/2662-pol-osterin-qaranliqdaki-adami>
47. <https://literariness.org/2021/05/25/analysis-of-philip-roths-goodbye-columbus/>
48. <https://tarihibilgi.org/ayn-rand/>
49. <https://www.ceylanmumoglu.com/az/article/bernard-malamud-temircinin-edaletsizliye-hayqiris-kitabi>
50. <https://www.britannica.com/biography/Philip-Roth>
51. <https://www.newyorker.com/magazine/2021/03/29/the-secrets-philip-roth-didnt-keep>
52. <https://www.theparisreview.org/interviews/2957/the-art-of-fiction-no-84-philip-roth>
53. <https://www.britannica.com/topic/Lost-Generation>
54. <https://variety.com/2013/biz/news/j-d-salinger-opens-up-about-hollywood-in-exclusive-never-before-published-letter-1200685708/>